

ФРИДРИХ ШИЛЛЕР

ҚАРОҚЧИЛАР*

драма

Асқад Мухтор таржимаси

«Дори тузатмагани темир тузатар,
темир тузатмагани олов»
Гиппократ*.
In Tygannos!— Мустабидларга қарши!*

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Максимиллиан — мулкдор граф фон-Моор.

Кара Франц } унинг ўғиллари.

Амалия фон-Эдельрайх.

Шниггельберг.

Швейцер.

Гримм.

Рацман.

Шуфтерле.

Роллер.

Косинский.

Шварц.

Бмон йўлга кириб кетган ёш йигитлар,
кейинчалик қароқчилар.

Герман — дворянинг никоҳсиз ўғли.

Даниель — граф фон-Моорнинг эшикоғаси.

Пастор Мозер

Патер

Қароқчилар шайқаси.

Иккинчи даражали шахслар.

Воқеа икки йил атрофида Германияда кечади.

* Қисқартирилган театр варианты.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Франкония.*

Мoorлар қасрида бир зал

Франц. Кекса Moor.

Франц. Тан-сиҳатлигингиз жойидами ўзи, дада?
Жуда рангпар кўринасиз.

Кекса Moor. Соғ-саломатман, ўғлим... Менда га-
пинг бормиди?

Франц. Почта келди. Лейпцигдаги хабарчимиздан
хат бор.

Кекса Moor (*ингилиб*). Ўғлим Карл ҳақидадир?

Франц. Ихм, ихм! Ҳа, шундай. Аммо хавотирда-
ман... билмадим... Саломатлигингиз бу аҳволда бўлса...
Йўқ, журъат этолмайман... Чиндан ҳам соғ-саломатми-
сиз, дада?

Кекса Moor. Соппа-соғман! Хат менинг ўғлим
тўғрисидами? Сен нимага мунча безовтасан? Нуқул соғ-
лигимни суриштирасан.

Франц. Агар бетоб бўлсангиз ёки аъзойи-бадания-
гизда бетобликнинг қиттак нишонаси бўлса ҳам ижозат
этинг, сиз билан бошқа бир қулайроқ пайтда гаплашай.

Кекса Moor. Ё тангрим! Яна нима кўргилик?
Карл, о Карл! Бу қилгиликларинг ота юрагини эзаётга-
нини билсайдинг! Сенинг тўғрингдаги ҳар янги хабар
қабримга бир қадам яқинлатади!

Франц. Ундай бўлса, хайр, дада, тобутингиз ёнида
ҳаммамиз соч қолиб ўтирмайлик тагин.

Кекса Moor. Тўхта! Менинг бир оёғим гўрда —
хоҳлаганини қилсин!

Франц (*чўнгагидан хатни олади*). Бўлмаса бор
кучингизни тўпланг. Мени афв этасиз, хатни қўлингизга
беролмайман; бунда ёзилган ҳамма гапни кўтара олмас-
сиз деб қўрқаман.

Кекса Moor. Бўпти, ўғлим, бўпти.

Франц (*ўқийди*). «Лейпциг шаҳри, биринчи май.

Агар акангнинг юриш-туриши ҳақида ҳеч нарсани яширмай ёзиб тураман деб қасамёд қилмаганимда, бундай мактуб билан дилингни ўртамас эдим, азиз дўстим. Менга ёзган юзлаб хатларингдан аёنқим, аканг ҳақидаги бундай хабарлар пок кўнглингга азоб бермоқда. Бу ярамас аблаҳ дастидан...»

Кекса Моор дўллари билан юзини тўсади.

Эътибор қилинг, дада, мен тилга олиб бўлмайдиган жойларини ўқимай ўтяпман. Хўш... «аблаҳ дастидан қон-қон йиғлаганингни кўз ўнгимда кўриб турибман. Ҳа-ҳа, йиғладим, қон-қон йиғладим, ғамгин юзларимдан дарё-дарё ёш оқди!.. Хўш...» Бу хатни ўқиганингда юзлари ўликдай оқарган, кекса отангнинг...» Ё парвардигор! Сиз чиндан ҳам ҳозирданоқ докадай оппоқ бўлиб кетдингиз!

Кекса Моор. У ёғини ўқи! У ёғини!

Франц. «...юзлари ўликдай оқарган кекса отангнинг дармони қуриб креслога йиқилгани, ўглининг биринчи бор «ота» деб қўл узатган кунларини лаънатлагани кўз ўнгимда гавдаланмоқда. Менга ҳамма гапни айтмадилар, ўзим билган озгина гапнинг қиттагини ёзаман, холос. Аканг дунёдаги ҳамма пасткашликларни қилиб бўлди. У қирқ минг дукат* қарзга ботиб...» пулнинг ҳазон бўлганини қаранг, дада! Хўш «...ундан олдин, бу ердаги бадавлат бир банкирнинг қизини шармисор қилиб, унинг олий бир хонадондан бўлган опшиқ йиғитини дуэлда оғир ярадор қилиб, ниҳоят кеча кечаси ўзи фахш йўлига бошлаган етти ошнаси билан бирга одил суд ҳукмидан қочиб қарор берди». Дада! Худо ҳаққи, дада, сизга нима бўлди?

Кекса Моор. Бас. Тўхта, ўғлим.

Франц. Мен сизга шафқат қилишга уринаман... «Уни қўлга тушириш ҳақида фармон берилган, ундан жабр-ҳақорат кўрганлар қаттиқ жазо талаб қилмоқда, унинг калласи учун мукофот эълон қилинган, граф Морнинг насли насаби...» Йўқ, отага ажал келтирувчи бу сўзларни айтгани беғуноҳ тилимнинг ҳадди йўқ. (Хатни йиртиб ташлайди.) Ишонманг, дада! Биронта гапига ишонманг!

Кекса Моор (изтиробда йиғлаб). Менинг насли-насабим! Менинг насли-насабим! Менинг беғубор номим!

Франц. (унинг кўксига бош қўйиб). Лаънат сенга, минг лаънат, Карл! Номингизни бошқа қўйинг, дада, бўлмаса кўча-кўйдан ўтганингизда ёш болалар ҳам сизни бармоғи билан туртиб кўрсатадиган бўлади.

Кекса Моор. Сен ҳам, ўғлим Франц, сен ҳам бераҳмсан. О, фарзандларим, нега фақат юракни мўлжаллаб зарб урмоқдасиз!

Франц. Нима ҳам қилай, мен ўша соддадил Францингизман. У арзандангиз соқолингизни ўйнаб тиззангизда ўтирганида, иккимизнинг ўртамиздаги тафовутни кўриб, тақдиримиз тўғрисида нималарни ўйламагансиз!

Кекса Моор. Узр эт мени, жон болам! Умидлари пучга чиққан отангдан даргазаб бўлма. Карл туфайли кипригимга ёш қўндирган тангрим сенинг меҳринг билан кўзларимга нур бергусидир, ўғлим Франц.

Франц. Дада, Францингиз кўзингизга ёш қўндирмас. Умрингизга умр қўшмоқ учун ҳаётини бағишлагуси.

Кекса Моор. Асо бўлдинг менга, асо бўлгайсан, тангри ёр бўлсин!

Франц. Аммо сиз менга айтинг: уни ўғлим деб аташдан воз кечсангиз бахтли бўлармидингиз?

Кекса Моор. Секин! О, секинрок! Доя кампир чақалоқни биринчи бор қўлларимга узатганида, мен уни осмонга кўтариб: «Нақадар бахтли инсонман!» деб хитоб қилгандим!

Франц. Шундай дейишга дебсизку-я, аммо оқибати-чи? Сиз энди ўзингизнинг энг паст бир қўлингизга ҳам ҳавас ва ҳасад билан қарайсиз, чунки у Карлнинг отаси эмас. Токи бундай ўғлингиз бор экан, мусибатдан қутулолмайсиз. Бу мусибат тобора зўрайди. Бу мусибат умрингизга завол бўлади.

Кекса Моор. Бу мусибат мени саксон яшар чолдай бедармон қилди.

Франц. Уни оқ қилсангиз бўлмасми, дада?

Кекса Моор (*ҳаяжонда*). Франц! Франц! Нима деяпсан?

Франц. Бу мусибатларнинг боиси ўша ўғлингизга бўлган муҳаббатингиз эмасми? Шу муҳаббатдан воз кечсангиз бас, у нонқўр сизга ортиқ ўғил бўлолмайди.

Кекса Моор. Ўз ўғлингизни лаънатла, демоқчимисан?

Франц. Йўқ, асло! Асло! Ўғлингизни лаънатлашни ҳожати йўқ. Сиз ўғлим деб кимни айтяпсиз? Сиз унга ҳаёт бағишлаган бўлсангизу, у сизнинг умрингизни қирқиб учун жон-жаҳд билан уринса, яна ўғлим дейсизми?

Кекса Моор. О, бу — аччиқ ҳақиқат!

Франц. Мана арзандангизнинг фарзандлик хизматларини томоша қилинг! Оламдан ўтган кунингиз молу мулкингизнинг хўжайини бўлиб олади, хирсу-ҳавасла-

рини беармон қондиради. Сиз унга мисли бир тўғонсиз, тўғон йўлдан олиними — унинг нафсу-эҳтирослари бе- малол қайнаб-тошади. Унинг ўрнига ўзингизни қўйиб кўринг! Унинг бебош дайдишларига халақит берувчи ота ва инисининг ўлимини худодан тиламаган куни йўқ! Ма- на оталик меҳрингизга унинг жавоби! Мана унинг сизга фарзандлик ташаккури! Шу ҳам ўғилми? Гапиринг ахир! Шу ҳам ўғилми?

Кекса Моор. Бевафо фарзанд! Аммо-лекин ме- нинг фарзандим! Ҳар ҳолда ўз фарзандим!

Франц. Ҳа, ажойиб фарзанд, бебаҳо фарзанд, бу- тун дарду ғами отадан тезроқ қутулиш. Э аттанг, токай- гача шунини тушунмайсиз-а! Токайгача кўзингизни парда босиб ётади!

Кекса Моор. Мен сендан юз ўгирдим, деб хат ёзаман.

Франц. Тўғри ва оқилона тадбир.

Кекса Моор. Ортиқ кўринмасин менинг кўзимга.

Франц. Бу унга обдон таъсир этажак.

Кекса Моор (*меҳр ила*). Токи одобга кирма- гунча.

Франц. Виждон азобидан қутулгач, ўзи қайтиб ке- лади.

Кекса Моор. Ҳа, ҳозироқ унга ёзаман, ҳаммаси- ни ёзаман.

Франц. Жаҳл устида дилига оғир ботадиган сўзлар ёзиб ташламамг тагин. Яхшиси, менга қўйинг, дада, мен ёза қолай.

Кекса Моор. Яхши, ўғлим, ёз. Чиндан ҳам, ўзим ёрилгудай жаҳлим чиқиб турипти! Ўзинг ёза қол...

Франц (*шошиб*). Демак, шу маслаҳатга келдик?

Кекса Моор. Ёз, ўғлим, қон-қон йиғлаганларим, азобли уйқусиз тунларим... Лекин меъеридан оширма, ўғлим изтиробга келмасин, хўпми!

Франц. Жиндек ётиб ором олинг, дада. Бу гаплар- дан асабингиз тоза қақшади.

Кекса Моор. Ёз унга, ўғлим, оталик кўнглимнинг ранжиганлари... Лекин, менга қара, меъеридан ошира кўрма, ўғлим изтиробга келмасин, хўпми? (*Ҳасратда чи- қиб кетади.*)

Франц (*орқасидан кулиб қараб қолади*). Хотиржам бўл, чол. Сен уни энди кўксингга боса олмайсан. У се- нинг бағрингдан юлиб олиб ташланди. Ҳорма, Франц! Арзанда четлатилди — энди яйрай бер! Мана бу қоғоз парчаларини йиғиштириб олиш керак, тагин битта-ярим-

таси қўлимни таниб қолмасин. (*Хат парчаларини йиғиб олади.*) Бу аламлар чолни ҳадемай гўрга тиклади... Лекин қиз-чи... Мен Карлни унинг ҳам юрагидан суғуриб олиб ташлайман, бунинг учун қизнинг ярим умри ҳазон бўлса ҳам майли. Табиатдан поризо бўлмоққа қанча-қанча ҳаққим бор, қасамёд этаманки, мен бу ҳуқуқлардан фойдаланаман. Нима учун она қорнидан мен биринчи бўлиб тушмадим? * Нима учун мен ягона ўғил эмасман? Нима учун бунақанги бадбашара бўлиб яралдим? Келиб-келиб мени яратганда табиатнинг қурби етмай қолдими? Бу япалоқ бурун нима учун келиб-келиб менга насиб қилди? Мана бу бесўнақай занжит лаблар-чи? Мана бу ваҳшиёна кўзлар-чи? Назаримда табиат инсон зотида нимаики жирканч бадбинликлар бўлса барини қўшиб қориптиргану, ана шу ножинсликдан мени яратган. Лаънат-эй, лаънат! Ҳаммани тақдирлаб, мени маҳрум этмоққа табиатга ким ҳуқуқ берган? Йўғ-е, йўқ! Мен ношукурлик қилипман... Яланғоч ва аянч ҳолимизча, турмуш деган чексиз уммон қирғоғига олиб чиқиб ташлаган бўлса ҳам, бизга бу тадбирли ақлу идрокни баҳш этган табиат эмасми ахир? Ўддаласанг — суз, қурбинг етмаса — ғарқ бўл! Мана табиатнинг берган қонуни. Ҳозир шим устидан тўқали камар боғлаб юриш расм бўлган: истасанг бўшатасан, зарур бўлса тортиброқ боғлайсан. Шунга ўхшаб виждонни ҳам ана шу сўнгги фасонга мослаб бичтириб оламиз, токи, агар семириб кетсак, уни ҳам бемалол қўйиб юборадиган бўлсин. Хўп, қани бўлмаса ишга! Мен ўзимнинг ҳукмрон бўлишимга халақит берадиган ҳар қандай ровни таг-томири билан қўпориб ташлайман. Бунинг учун агар одобли воситалар кор қилмайдиган бўлса, зўравонлик билан иш тутаман.

(*Кетади.*)

ИККИНЧИ САҲНА

Саксония* чегарасида бир қовоқхона.

Карл Моор бир нимани берилиб ўқияпти. Шпигельберг стол ёнида ўтириб, ичмоқда.

Карл Моор (*китобни бир четга қўйиб*). Асримизнинг қалбакиликларидан кўнглим лоҳас бўлиб кетди-да... Ҳар гапида бурнига навшадил тутадиган сил профессор куч-қудрат тўғрисида ваъз айтади. «Ҳайт» деганда ҳушини йўқотадиган қўрқоқлар Ганнибал*нинг тактика-

сини танқид қилади. Она сути оғзидан кетмаган гўдаклар Кайна* жанглирию Сципион* галабалари ҳақида айюҳаннос солади. Одамлар ҳар хил ярамас қонун-қондаларга мослашни учун ўзларининг дид-таъбларини расво қиладилар. Хўжайинга мени бир оғиз мақтаб қўймасмикин деб унинг энг паст қулларига хушомад қиладилар, ўзлари қўрқмайдиган беозор бир камбағални таҳқир этадилар. Дабдабали зиёфат бердим деб лоф урадиган одамлар «ким өпчи»да бой бериб қўйган эски кўрпа туфайли бир-бирларини бўғизлашдан қайтмайди. Ибодатга қатнамайди деб бировни ёмонлайдилару, ўзлари ибодатхона воситаси билан шилинган процентларни ҳисоблашдан бўшамайдилар. Товуқ сўйганини кўриб ҳушидан кетадиган аблаҳлар ўз рақибларининг тамоман сийиб, биржадан кетганини кўрганда қарсак чаладилар. Энди қўл-оёғимни шу одату, шу қонунлар билан чирмаб ташлайми? Йўқ, қонун бургутдай парвоз қилиши керак бўлган одамни ҳашоратдай ўрмалашга мажбур этади. Қонун ҳали бирон буюк шахсни яратган эмас, эркиндикни эса баҳодирлар, паҳлавонлар яратади. Мени худди ўзимдек шоввозлар кўшинига бошлиқ қилиб қўйсалар борми, Германия аллақачон республика бўлиб қоларди. *(Қиличини столга отиб, ўрнидан туради.)*

Шпигельберг *(сакраб туриб)*. Яша! Қойилман! Мен ҳам худди мана шуни гапирмоқчийдим. Қулоғинга айтадиган гапим бор, Моор, бу гап калламда анчадан бери ўралашиб юрипти. Худди сенбоп иш.

Карл Моор *(жилмайиб унинг қўлидан ушлайди)*. Бўлди, оғайни! Майнавозчиликни бас қиламиз.

Шпигельберг. Энди сен ўша Моор эмассан. Қўлингдаги бутилкани силтаб туриб, хасис отангни масхара қилиб қаҳ-қаҳ уриб кулган сен эмасмидинг: «Майли, пулни жамғариб берсин, мен бўлсам — ичаман, жигилдоним доим ҳўл». Эсингдами? А? Эсингдами? Э, сендақа виждонсиз, аянч мақтанчоқни қара-ю! Тўғри, бу гаплар мардона дворянчасига айтилган гаплар, лекин эндиликда...

Карл Моор. Бу гапларни эсимга солганинг учун лаънат! Бу гапларни гапирганим учун менга ҳам лаънат! Аммо бу кайф билан айтилган гаплар, тилим нима лақиллаганини қалбим эшитгани йўқ.

Шпигельберг. Тўхта; биродар, кўнглимда улуғ фикрлар уйғонмоқда! Ижодкор идрокимда баҳодирона режалар кезмоқда. Мен ўзимга келаётиман, кимлигимни, ким бўлишим кераклигини англамоқдаман.

Карл Моор. Аҳмоқсан! Миянг палагда бўлиб қопти.

Шпигельберг. Тўхта, ҳали Шпигельбергнинг овозаси оламини тутади, сен чумчуқ юраклар, сен ҳашаротлар эса аялч тирикчилигингни қилавер, Шпигельберг қанотларини бемалол ёзиб, абадийлик қасри томон парвоз этади!

Карл Моор. Оқ йўл! Шармандалик ботқоғидан шон-шуҳрат чўққисига ўрмала. Мени эса мислсиз қувонч туғилиб ўсган соя-салқин хиёбонларим сари, дилбар Амалиянинг меҳрибон оғуши сари чорлайди. Утган ҳафта отамдан узр сўраб хат юбордим, ҳеч нарсани яширмай ошкора ёзиб солдим, самимият бор жойда раҳм-шафқат бор. Кел, хайрлашайлик, Мориц. Энди сен билан биз ҳеч қачон кўришмаймиз. Почта вақти бўлди, отамнинг афв мактуби шаҳарга кириб келди.

Швейцер, Гримм, Роллер, Шуфтерле ва Рацман киради.

Роллер. Изимизга тушишганидан хабарларингиз борми?

Гримм. Биз ҳар нафас қўлга тушишимиз мумкин.

Карл Моор. Ажаб эмас. Нима бўлса бўлар. Шварцни кўрмадингларми?

Шварц киради.

Моор (*у томон ингилиб*). Биродар! Хат! Хат келди!

Шварц (*хат узатади, Моор дарров кўз югуртириб чиқади*). Ҳай, нима бўлди сенга? Докадай оқариб кетдинг.

Моор. Укамнинг қўли!

Шварц. Ҳа, бу Шпигельбергга нима бўлди яна?

Гримм. Бу оғайнимиз жинни бўлиб қопти! Нуқул қўлини силтайди.

Шуфтерле. Ақлдан чалғипти. Шеър тўқияпти чамамда.

Рацман. Шпигельберг! Ҳой! Шпигельберг! Эшитмаяпти-ку бу ҳайвон.

Гримм (*уни силкиб*). Ҳов бола, алаҳсираяпсанми, ё...

Шпигельберг (*бирдан сакраб туради*). Жонингми, ҳамёнингми! (*Швейцернинг бўғзидан олади, Швейцер бўлса уни совуққонлик билан девор томонга улоқтириб юборади.*)

Моор кўлидан хатни тушириб юбориб, эшикка интилади. Ҳамма ўрнидан туради.

Роллер. Моор, қаёққа, Моор? Нима балони бошламоқчисан?

Гримм. Нима гап? Нима бўлди унга? Мурдадай оқариб кетди.

Швейцер. Хатда яхши-яхши хабарлар борга ўхшайди! Қани кўрайлик-чи!

Роллер (*полдан хатни олиб, ўқийди*). «Бахти қаро акам!»— о-ҳо, бошиданоқ бошляпти-ю!— «Мухтасар маълум қилгайманким, умидларинг беҳуда. Ифлос кирдикорларинг қаёққа судраса, ўша ёққа кета бер: дадам шундай деб буюрдилар. Айтдиларким, отам афв этади деб умид қилмасин, қасримнинг зиндонида сочлари қузгун қанотидай, тирноқлари йиртқич дарранданинг тирногидай бўлгунча қоқ нон еб, совуқ сув ичиб ётишга рози бўлмас экан, оёғимга йиқилиб ёлборганлари менга қор қилмайди дедилар. Мен отамнинг ўз оғзидан чиққан сўзларни ёзълман. Ана, хатни муҳрла деб шошилтираётдилар. Алвидо, сенга жуда раҳмим келади.

Франц фон-Моор».

Швейцер. Зап укаси бор экан, қойилман! Франц эканми аблаҳнинг оти?

Шпигельберг (*секин ёнларига суқилиб*). Қоқ нон билан совуқ сув дептими? Чакки эмас! Лекин мен сенларга бундан кўра тузукроғини ўйлаб топдим. Айтмовдимми, менга ҳали сенлар учун ҳам бош қотиришга тўғри келади деб?

Швейцер. Нима деб лақилляпти бу тўнка? Биз учун бош қотирар эмишми, мана шу эштак-а?

Шпигельберг. Бирон буюк ишга юрагингиз дов бермас экан, қуёнсанлар, маймоқ, чўлоқ, кўппаксанлар!

Роллер. Ҳа, майли, биз қуён ҳам, ит ҳам бўлайлик, лекин сен топган гап бизни мана шу лаънати аҳволдан қутқаза оладими, шуни гапир!

Шпигельберг (*кеккайиб кулади*). Вой бечорасей! Бу аҳволдан қутқазин дейсанми? Ҳа-ҳа-ҳа! Ангиш-вонадеккина калланга бундан тузукроқ гап сизмайдида-а? Ҳа, сенга шу ҳам етиб ошади. Аммо Шпигельберг бу билагина кифояланса у кўрқоқ бир аблаҳ бўларди. Мен шундай йўл топдимки, ҳей, менга қара, барон бўласан, князь бўласан, ҳей, худо бўласан, эшитдингми!

Рацман. Ҳай-ҳай, бир силташда бунчалиги ортиқ-

ча бўлар дейман! Бу жуда хатарли йўл бўлса керак? Калланг кетмаса?

Шпигельберг. Асло! Бу йўлда фақат мардлик керак, ҳар хил макру найрангларни бўлса менга қўйиб бераверсинлар. Мард бўл, Швейцер! Мард бўл, Роллер, Гримм, Рацман, Шуфтерле! Мардлик керак!

Швейцер. Мардлик дейсанми? Агар ҳамма гап фақат шунда бўладиган бўлса, жаҳаннамни оёқ яланг келиб чиқаман.

Шуфтерле. Алвасти билан жиққамушт бўлам.

Шпигельберг. Гап бундоқ бўпти-да! Кетдик! Богем ўрмонига бориб ошён қурамиз, қароқчилар тўдасини тўплаймиз, кейин... Ҳа, нега менга тикиляпсанлар? Мардман деб мақтанган сенлар эмасмидинг?

Роллер. Сенга ўхшаб осмонга қараб келиб дорга қоқинган ўғри-муттаҳамлар кўп ўтганку-я, лекин бизнинг бошқа нима иложимиз бор?

Шпигельберг. Илож дедингми? Йўқ. Сенларнинг бошқа иложинг йўқ! Еки қарзга ботиб, турмага тушиб, даҳшатли ҳукми* кутиб ётмоқчимисанлар? Еки бир бурда нон топиш учун қўлга белкурак олиб, ўзларингни заҳматга дучор этмоқчимисанлар? Ё кўчада, бировларнинг деразаси олдида ашула айтиб, аялч хайр-садақага қўл узатмоқчимисанлар? Қани гапир!

Швейцер (*унга қўл узатади*). Мориц, сен — буюк одамсан!

Шварц. Ҳа, ажойиб режалар! Энди бизга қўшмачилик қилиш ёки хотин-қиз бўлиб олиб, ўзимизни бозорга солиш қолди, холос.

Шпигельберг. Мен айтган йўлдан юрсанг одам бўласан, шон-шухрат орттирасан, ҳей, рўдаполар, бу ёғини ўйласанг-чи! Ўлганингда ном қолдиришни ўйла, хумпар.

Швейцер (*елкасидан ушлаб силкитади*). Қойилман, Шпигельберг! Ҳей, нимасини ўйлаб ўтирибсанлар, хўб де!

Шуфтерле. Менга қара, Шпигельберг, азбарои шифо! Шайкангга қўшилдим, ол мени!

Рацман. Мени ҳам ол, ичак-чавоғим билан паққос сенга топширдим ўзимни.

Гримм. Қўлингни бер, Мориц!

Роллер. Сен-чи, Швейцер? (*Шпигельбергга қўл бериб.*) Мана, виждонимни шайтонга ижарага қўйдим.

Шпигельберг. Номинг юлдузларга тенг бўлади!

(Сапчиб туриб.) Оғайнилар, қани, тез! Бу ишнинг шавқи-заъкига тенг келадиган нима бор! Юр, оғайнилар!

Роллер. Хай-хай, паштингдан қайт! Қабққа? Хайвонга ҳам калла керак, ахир.

Шпигельберг (ачигиб). Яна нима деб мингиллапти бу эпашанг? Бу вужуднинг аъзолари қимирлаб қолгани калланинг борлигидан эмасми? (Узининг кўксига уриб). Қани, юр, оғайнилар!

Роллер. Ховлиқма дейман. Эркинликнинг ҳам соҳиби бўлади.

Шпигельберг (ён бериб). Ҳа, айтгандай,— Роллер тўғри гапирпти. Доно бир бошлиғимиз бўлиши керак. Тушундингларми? Ақлли, сиёсий бошлиқ! Ҳа, ҳа! Сизнинг бундан бир соат олдинги аҳволингизни, энди эса, ажойиб бир каллада туғилган фикр туфайли ким бўлиб қолганингизни ўйласам... Ҳа, ҳа, албатта, сизларга бир бошлиқ керак. Лекин шу ажойиб фикр қимнинг калласида туғилди, айтинг-чи, энг доно, энг равшан ақли бошлиқ ўша эмасми?

Роллер. Агар ишониш мумкин бўлса-ку... Лекин хавотирдаман, у сира унамаса керак.

Шпигельберг. Дадилроқ гапирсанг-чи! Эҳтимол унаб қолар. Роллер, дадил гапир.

Роллер. Агар у унамаса, ҳаммаси чиппакка чиқади. Карл Моор бошлиқ бўлмаса бизлар калласиз гавдай бир гапимиз.

Шпигельберг (ҳафсаласи тир бўлиб, четга чиқади). Хомкалла!

Моор (даҳшатли ҳаяжонда кириб, у ёқдан бу ёққа тез-тез юради, ўзича сўзлайди). О, инсонлар-а, инсонлар! Қалбаки, найрангбоз авлод! Кўз ёшлари — сув, юраклари — занглаган темир! Лабингдан ўпиб туриб кўксингга ханжар тикади. Арслонлар, қоплонлар ўз болаларини боқишади, ҳатто қузгун ҳам ўз боласига ўлак-са топиб келади, менинг отам-чи...

Роллер. Менга қара, Моор! Қоқ нон билан совуқ сув ичиб зиндонда ўтиргандан кўра қароқчилик қилиш тузук бўлса керак, нима дейсан?

Моор. Қани энди йўлбарс бўлиб туғилган бўлсаму, йиртқич тишларимни шундай инсонларнинг танасига ботирсам! Оталикнинг вафоси шуми? Шуми фарзандликнинг меҳрига жавоб?! Бас, энди мен ҳам ҳеч кимни кечирмайман. Океанларни заҳарлашга тайёрман, токи инсон зоти барча булоқлардан ажал сувини ичсин! Энди менда қатра шафқат қолмади!

Роллер. Менга қара, Моор, сенга гапим бор.

Моор. Йўқ, ишонмайман! Туш бу, босинқираш бу! Шу қадар ялиниб-ёлборишларим, шунчалик арзи-ҳол, тавбаи-тазарруларим — ахир буларнинг ҳаммаси йиртқиқ ҳайвон юрагини эритиб, тошдан кўз ёш оқизиши мумкин эди-ку! Наҳот ота юрагига таъсир этмаса! Қани энди, шундай кучим бўлса-ю, бутун табиатнинг исёнини кўтарсам, еру осмон, денгизларнинг қахру ғазабини ана шу жирканч одамларнинг бошига ёғдирсам.

Гримм. Гапга қулоқ солсанг-чи! Ғазабдан қулоғинг кар бўлиб қошти.

Моор. Йўқол, йўқол кўзимдан! Сенинг ҳам номинг инсонми? Инсон қиёфаси, йўқол кўзимдан! О, мен уни нақадар севардим! Бу дунёда бирор фарзанд отасини бундай севмаган! Мен уни деб бор умримни!.. (*Дарға-заб депсиниб*). О, қўлимга ким ханжар тутқизарки, ичи қора ёвуз инсон зотига қақшатғич зарба еткизсам! Унинг қоқ юрагига қандай қилиб зарб уришни, титиб ташлаш, йўқ қилишни кимки ўргатса, ўша менинг қиёматлик нажоткор дўстим, мен уни худо деб атайман, тиз чўкиб ибодат қиламан!

Роллер. Бизлар сенга худди ана шундай дўст бўлмоқчимиз, гапимизга қулоқ солсанг-чи.

Шварц. Юр биз билан Богем ўрмонларига! Қароқчилар тўдасини тўплаймиз, сен эса бизнинг...

Моор қимир этмай унга тикилиб туради.

Швейцер. Сен атаманимиз бўласан! Сен бизга атаман бўлишинг керак!

Шпигельберг (*аламзада креслога ўзини ташлайди*). Қуллар! Қўрқоқлар!

Моор. Сенинг қулоғингга ким шипшиди бу гапни?.. Менга қара, биродар! (*Шварцни ёқасидан ушлайди*.) Бу гап сенинг ўз инсонлик вужудингдан чиққан эмас-ку! Ким шипшиди қулоғингга бу гапни? Қирқ панжали ажал номи билан қасам ичаман, ҳа, биз буни қиламиз! Биз буни қилишимиз керак. Қаршисида тиз чўкса арзийдиган иш! Қароқчилар, қотиллар! Ҳа, қасамёд этай, атаманингизман!

Ҳамма (*қаттиқ бақириб*). Яша, атаман!

Шпигельберг (*сақраб туриб, ўзича*). Ҳа, яшайди, то мен уни кузатиб қўймагунимча!

Моор. Гўё эндигина кўзим очилди! Орқага, қафас сари интилиб роса аҳмоқ бўлган эканман. Кўнглим мардонавор ишларга ташна, эркин нафас керак кўксимга! Қо-

тиллар, қароқчилар!— бу сўзларни тилга олганда қонун-қондалар оёқ остимда. Инсонликка йўл излаганимда одамлар уни мендан яширдилар. Бас, инсоний раҳм-шафқат, кўнгилчанлик, кўзимдан йўқол! Ортиқ менинг отам йўқ, юрагимда меҳру-муҳаббатдан қатра қолмади, бир вақтлар кўксимда бирор яхши ният бўлган бўлса қон ва қасос ҳаммасини ювиб ташласин! Кетдик! Кетдик! Мен ўзимга даҳшатли ўйинлар топаман. Гап шу — мен сизнинг атаманингизман! Қайси бирингиз ўт қўйишда даҳшатлироқ бўлса, одам ўлдиришда ваҳшийроқ бўлса — қандини урсин, онт ичаман, ундай шоввозга шоҳона мукофот тегади. Атрофимга жипслашинг, ҳар бирингиз то ўлгунча итоаткор ва содиқ бўлишга қасамёд этинг! Мардлик аломати ўлароқ қўлингизни кўтаринг.

Х а м м а (унга қўл бериб). Қасамёд қиламизки, то ўлгунча сенга итоаткор ва содиқмиз.

М о о р. Мен ҳам қўл кўтариб қасамёд қиламанки, ўлгунимча сизнинг содиқ ва оғишмас атаманингизман! Биронтангиз бирон нафас қўрқоқлик қилса, иккиланса ёки чекинса, бу қўлларим ўша зумда унинг жонини суғуриб олади. Агар қасам сўзларимдан бир қилчалик четга чиқсам, менинг ҳам жонимни суғуриб олишга ҳар биттангиз ҳақлисиз! Розимисизлар?

Шпигельберг ўзига жой топа олмай, талвасада у ёқ-бу ёққа тинмай юриб турипти.

Х а м м а (телпақларини осмонга отишади). Розимиз!

М о о р. Ундай бўлса — кетдик! На хатардан, на ўлимдан қўрқиш йўқ. Ҳар кимга бир ўлим бор — биров пар тўшақда жон берса, биров қонли жанг майдонида; биров дорга осилса, биров чархпалакка тортилади. Биронтаси бизга ҳам насиб қилар!

Кетадилар.

Шпигельберг (орқаларидан қараб қолади, анча жимликдан кейин). Ҳаммасини санадингу, биттаси қолди: заҳарни унутдинг. *(Кетади.)*

УЧИНЧИ САҲНА

Моорлар қасрида Амалия хонаси.

Франц, Амалия.

Франц. Нега юз ўгирасан, Амалия? Менинг ўша ота лаънатига дучор бўлган ўғилдан қаерим ёмон?

Амалия. Нарн тур! О, меҳр-муҳаббатли, раҳмдил ота, ўз ўғлини бўриларга, йиртқичларга ем қилиб берган ота! Яккаю ягона ўғлини-я!..

Франц. Ягона? Улар икки ўғил эди шекилли?

Амалия. Ҳа, у сендай ўғилга ота бўлса бўлади.

Франц. Сен алаҳлаяпсан, жонгинам, сенга раҳмим келяпти.

Амалия. О, зинҳор гапирма... Сен аканга ҳам раҳмим келяпти дурсан? Йўқ, сен даҳшатли махлуқ, унга нафрат билан қарайсан! Мени ҳам кўргали кўзинг йўқ.

Франц. Амалия, мен сени ўзимни севгандай севаман!

Амалия. Агар севсанг, бир илтимосимни қайтармайсанми?

Франц. Бир илтимос нимаикан, минг илтимос қил. Ҳар бирига жонимни бағишлашга тайёрман.

Амалия. Ундай бўлса — мени ёлғиз қўй.

Франц (*унинг кўксига қўл тегизиб*). Бу ерда, бу ерда Карл ҳукмрон эди: Кундувлари қошингда, кечалари тушингда... сенинг учун бутун жаҳон, бутун ҳаёт Карлдан иборат эди.

Амалия (*ҳаяжонда*). Ҳа, икрорман, бу гапинг тўғри. Бутун оламга жар солишга тайёрман — мен уни севаман!

Франц. Золимлик! Шафқатсизлик! Шундай муҳаббатни оёқ ости қилиш. Шундай маъсумани унутиб...

Амалия (*сесканиб*). Нима-нима? Унутиб? Мени-я?

Франц. Унинг бармоғига олмос кўзли узукни сен таққанмидинг? Меҳри-вафо гарови деб-а? Уники ҳам тўғри-да, фоҳишанинг нозу ишвасига чидаб туролмаган, бояқиш. Уни айблаб бўладими, ёнида шу узукдан бўлак нарсаси бўлмаса... жон олгучи карашма-ю, оташин оғушлар учун бирор нарса бериши керакмиди ахир?

Амалия (*ловуллаб кетади*). Менинг узугимни — фоҳишага-я?

Франц. Тўғу, жуда паст кетипти-э! Яна шунинг ўзигина бўлса майли эди-я!

Амалия (*қизишиб*). Лекин ўша менинг узугим аканми? Меникилиги ростми? Гапир!

Франц. Ҳа, Амалия, сеники! Оҳ, қани энди Амалия тақдим этган шундай қимматбаҳо узук менинг бармоғимда бўлмайди-а! Мени ундан ўлим ҳам ажрата олмасди. Ахир гап унинг қимматбаҳо олмос тошида эмас, у

оташин муҳаббат нишонаси — унинг қимматлиги шунда, нима дединг, Амалия? Сен йирлаяпсанми, жонгинам? Шундай илоҳий кўзлардан бу бебаҳо қатраларни оқизган бадбахтга лаънатлар бўлсин! Сен унинг барча кирдикорларини билсайдинг, ... унинг ўша қиёфасини ўз кўзинг билан кўрсайдинг!

Амалия. Қандай? Қанақа қиёфасини?

Франц. Қўй, қўй, фариштам, сўрама. О, бундай жирканчликларни одамлар кўзидан бекитадиган ниқоб бўлсайкан! Аммо йўқ... Мана унинг косасига чўкиб кетган заъфарон кўзлари, даҳшатли қарашлари; мана унинг эти суягига ёпишган, ёноқлари чўккан, мурдадай қонсиз бадбашара юзлари; мана у инграгандай бўғиқ овоз билан гўнғилламоқда; лабларида вабо юки, ўпганида заҳар томади...

Амалия. Юзсиз иввогар!

Франц. Нима, Карл кўзларингга қўрқинчли кўришиб кетдимми? Ҳали ўзини кўрмасдан-а?

Амалия. Тухмат, бари туҳмат! Карлнинг бундай бўлиши мумкин эмас, буни сен ўзинг ҳам билиб турипсан.

Франц чуқур ўйга толиб анча туради-да, кейин бирдан қайрилиб, чиқиб кетмоқчи бўлади.

Қаёққа шошяпсан? Ўз шармандалигингдан қочяпсанми?

Франц (юзини қўллари билан бекитиб). Қўй, қўйиб юбор мени, кўз ёшларимга эрк берай. Бераҳм отам! Энг яхши ўглини шундай қашшоқликда ўз ҳолича ташлаб қўйди-я! Менга рухсат эт, Амалия! Отамнинг оёқларига йиқилиб, тиз чўкиб ёлбораман — Карлни эмас, мени лаънатласин, мени маҳрум қилсин мол-мулкидан, мени... менинг қоним... ҳаётим...

Амалия (унинг кўксига йиқилиб). Менинг Карлнинг туғишгани! Азизим Франц!

Франц. О, Амалия! Акамга сидқидил билан вафодор бўлганинг учун севаман! Кечир, муҳаббатингни синайман деб, хунук гаплар гапирдим, кечир... Лейпцикка кетадиган куни кечаси Карл мени боққа олиб чиқди. Тинч, ойдин кеча, бундай кечалари сиз бу боғда кўп марта учрашиб, ишқий орзулар оғушида ором олгансиз. Биз у билан анчагача жим туриб қолдик... Ниҳоят у менинг

қўлимдан ушлади-да, кўзларига ёш олиб гапирди: «Мен Амалияни қолдириб кетяпман, деди. Негадир кўнглим сезиб турибди — биз абадий ажрашмоқдамиз, деди. Уни ёлғиз қўйма, жон ука! Унинг энг яқин дўсти бўл, агар унинг Карли қайтиб келолмаса, ўрнини бос...» (*Бирдан тиз чўкиб, қизнинг қўлларини эгирис билан ўша бошлайди.*) Энди у ҳеч қачон, ҳеч қачон қайтиб келмайди, мен эса унга муқаддас олт билан ваъда берганман!

Амалия (*ундан ўзини тортиб*). Сотқин, тилингдан илиняпсан! Худди ўша боғда у: «Агар омон келолмасам ўзгани севмагин» деб, мендан сўз олган. Кўрдингми жирканчлигингни! Йўқол кўзимдан!

Франц. Сен мени билмайсан, Амалия, сен мени ҳеч ҳам билмайсан!

Амалия. О, энди билдим! Энди сени яхши билиб олдим! Карл менинг тўғримда келиб-келиб сенга гапирардими? Сенга-я! Ундан кўра отимни эл аро шарманда қилгани афзал эмасми? Йўқол, ҳозироқ йўқол!

Франц. Таҳқир этяпсан сен мени...

Амалия. Йўқол деяпман! Сен менинг бир соат қимматли вақтимни ўғирладинг — худоё умрингдан босиб қолсин ўша бир соатни!

Франц. Сен мени ёмон кўриб қолипсан.

Амалия. Мен сендан нафратланаман. Йўқол!

Франц (*депсиниб*). Шошма, ҳали менинг рўпарамда зир титраб турадиган бўласан! Ўша гадони деб мендан юз ўғирдингми! Сабр қил!

Талвасада чиқиб кетади.

Амалия. Йўлингдан қолма, пасткаш! Мана мен яна ўз Карлим билан ёлғизман. «Гадо» дедими? Демак дунё ост-уст бўпти-да! Гадолар қиролу, қироллар гадо! Унинг садақа тилагандаги кўз қарашлари улугвор, шоҳона қарашдир, бу қараш давлатманд ва ҳукмронларнинг тумтароқли ҳашаматларини ер билан яксон қилади. Йўқол, серташвиш, ялтироқ безаклар (*бўйнидан маржонларини узиб ташлайди*). Давлатмандлар, ҳукмронлар, олтинингиз, кумушингиз, қимматбаҳо дурларингиз бошларингиздан қолсин!

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Франц фон—Моор ўз хонасида хаёл суриб ўтирибди.

Франц. Жуда ҳам чўзилиб кетди-э... Докторнинг фикрича, қайтага тузалиб келаётганмиш... Чолнинг умри, дейман, нима бало, поёни йўқми! Хазиналарга кирадиган йўлимни бир ботмон сассиқ гўштдек тўсиб ётган мана шу жони қаттиқ чол бўлмаганида, рўпарамда эркин, равон йўл очиларди... Мен унинг умрига эгов топишим керак. Оғир ҳиссиётлар ҳаётий қучларга завол бўлади дейишади. Мен унинг руҳини кемириб, вужудини емираман. Хўш, қайси бир ҳиссиётни танласам экан? Қайси бир ҳиссиёт ҳаётнинг гулини шафқатсиз сўлдира олади? Ғазабми?— Бу оч бўри теада тўйиб қолади. Мусибатми?— Бу илон ҳам ниҳоятда имиллаб ўрмалайди. Даҳшатми?— Унинг йўлини умид тўсиб қўяди. Шуми? Наҳотки қотилларнинг топган-тутгани шу бўлса? Одам ўлдиришнинг воситалари фақат шуми ҳали? (*Ўйга толади*) Йўғ-е? Хўш? Яна нима бор? Ҳа-ҳа! (*Сапчиб ўрнидан туради.*) Қўрқув-чи! Қўрқув ҳар нимага қодир эмасми? Қўрқувнинг совуқ панжалари идрокни ҳам, имонни ҳам исканжага олади! Лекин... Бордию чол бу таҳликага ҳам бардош берса-чи. Борди-ю у... У тақдирда мен қизгангани, изтиробни ишга соламан... Унинг қақшаб қолган ҳаёт томирига бирин-кетин зарб ураман, таҳликадан олиб таҳликага соламан, изтиробда ёндираман! Бу оғир, лекин энг ишончли, энг тўғри режа, чунки, бундай ўлдирилган одам жасаидан анатомлар на жароҳат топадилар, на заҳар юкини...

Герман киради.

Герман. Хизмат, азизим.

Франц (*унга қўл бериб*). Ҳа, ташаккур ва тақдирлашларга анча сахий бўлган бир кишининг хизмати.

Герман. Биламан, мен буни тажрибада кўрганман.

Франц. Сен яқинда яна ҳам каттароқ мукофот оласан, Герман, ҳа, яқинда! Сенга икки оғиз гапим бор.

Герман. Жоғ қулоғим сизда.

Франц. Менинг дадам сени қаттиқ хафа қилипти, Герман.

Герман. Ёдимдан чиқарсам нон урсин агар.

Франц. Сен менга ёқяпсан, Герман. Мана бу ҳам ённи ол, Герман. Агар бу ерда ўзим хўжайин бўлганимда, шубҳасиз, бу ҳамён оғирроқ бўлган бўларди.

Герман. Бу менинг ҳаминчалик орау-илтижом. Та-
шаккур, азизим.

Франц. Ростданми, Герман? Сен чиндан ҳам ме-
нинг бу ерда хўжайин бўлиб қолишимни истайсанми?
Бироқ, менинг отам ҳамон шердай бақувват, бунинг
устига мен кенжа ўғилман.

Герман. Мен истардимки, сиз тўнғич ўғил бўлсан-
гизу, отангиз сил касалдай бемадор бўлса.

Франц. У тақдирда тўнғич ўғил сенга катта муко-
фотлар тайин этарди... Хўш, нима демоқчи эдим... Ҳа,
айтгандай, Герман, сен Амалияни кўнглингдан бутунлай
чиқариб ташладингми энди?

Герман. Лаънат! Нега уни ёдимга солмоқдасиз?

Франц. Уни сендан акам айитган эди.

Герман. Қилмишига яраша жазосини топди.

Франц (*елкасидан ушлаб силкади*). Сен Амалия-
дан воз кечмаслигинг керак.

Герман. Бўлиши керак! Ҳа, у меники бўлиши ке-
рак!

Франц. Сеники бўлади, ҳа, оласан, менинг қўлла-
римдан оласан. Яқинроқ кел... Сен ҳали, эҳтимол, эшит-
магандирсан: Карл меросдан маҳрум этилди!

Герман (*яқинроқ келиб*). Ажабо! Биринчи эшити-
шим.

Франц. Ўзингни бос, буёғини эшит! Бошқа бир
вақт топиб батафсилроқ гапириб берарман. Хўш, мана,
дейлик, унинг қувилганига яқинда бир йил ҳам бўлади.
Чол ўша вақтда уни бировнинг гапига кириб қувғин қил-
ди-ю, энди афсус қилишти чоғимда. Анави Амалия ҳам
ҳар кун ёнига кириб арзи-доду таъналари билан тиқи-
линч қилишти. Бир кун эмас бир кун чол уни қидирти-
риб қолиши бор, агар қидиртириб топса-чи, Герман, хаёл-
ларим пучга чиқди деявер. Амалияни ёнига олиб никоҳга
кетаётганида эшик очиб қуллуқ қилиб турасан, Гер-
ман!

Герман. Ибодатга тиз чўкканида бўғиб ўлдираман!

Франц. Сўнгра дадам унга бутун мол-мулкани топ-
шириб, ўзи қасрда ором олиб ётади. Тизгинимиз ўша қу-
турган бебошнинг қўлларида бўлади, ўз рақибларини, ҳа-
садчиларини хор қилиб ўйнатади. Мен-чи, Герман, сени
савлатли амалдор қилиш ниятида бўлган мен ҳам ўша-
нинг остонасида бош эгиб таъзим қилишим керак...

Герман (*қизишиб*). Йўқ, ўшандай бўладиган бўлса,
Герман отимни бўлак қўяман! Қалламда заррача фаросат
бор экан, мен бунга йўл қўймайман.

Франц. Унга ҳали сен тўққинлик қилмоқчимисан? Сен ҳам унинг калтагини татийсан, азизим Герман, кўчада юзинга туфлайди, туфлаганида елкангни қиссанг ёки юзингни буриштирсанг — тамом, фалокатга учрайсан. Мана кўрдингми, у тақдирда Амалияга уйланишинг нима бўлади-ю, келажагинг, ниятларинаг нима бўлади?!

Герман. Гапиринг, нима қилай?

Франц. Менга қара, Герман, энг яқин бир дўстинг каби, тақдирингга чин юракдан қайғуришман. Бор, кийимингни бошқа қил, сира таниб бўлмайдиган қиёфага қир, чолнинг ёнига бор, тўғри Богемиядан келдим дегин, Карл билан бирга Прага жангларида қатнашдим дегин, унинг жанг майдонида жон берганини ўз кўзим билан кўрдим, дегин,

Герман. Ишонармикин?

Франц. Ҳе-ҳе! Бу ёғини менга қўявер. Мана бу пакетни ол. Бунда сенга йўл-йўриқлар ҳам зарур хўжатлар бор. Энди сен бу ердан ғойиб бўл. Қора йўлдан ҳовлига чиқиб боғнинг деворидан ош. Бу фожиали томошанинг охирини менга қўйиб бер!

Герман. Охирини биламан: «Яшасин янги хўжайинимиз Франциск фон-Моор!» охири мана шундоқ бўлади.

Франц (унинг яноқларини ишқалаб). Дидингга қойилман! Бу йўл билан биз ҳар қандай ниятга эришамиз. Амалия умидини узади. Чол ўғлининг ўлимига ўзини айбдор деб, соғлиғини йўқотади, чалдеворнинг қулашига эилзила керак эмас, — чол бунақа шумхабарни кўтаролмайди. Мен унинг ягона ўғли бўлиб қоламан. Таянчини йўқотган Амалия эса кўлимда ўйинчоқ бўлиб қолади. Бу ёғини ўзинг тушуниб олавер... Қисқаси, ҳамма иш биз истаган йўлдан юради, бироқ сен лабзингда туришинг керак!

Герман. Хотиржам бўлинг! (Шод.) Мен сўзимдан қайтгунча, отилган ўқ орқасига қайтади. Менга ишонаверинг. Хайр!

Франц (орқасидан). Овора бўласан, Амалия эмиш-а...

ИККИНЧИ САҲНА

Кекса Моорнинг ётоқхонаси.

Кекса Моор. Ўғлим! Ўғлим! Ўғлим! Сенмисан? Оҳ! Нақадар аянч қиёфанг! Мунча ғамгин тикиласан кўзимга — мен бусиз ҳам бахти қароман.

Амалия (*уни уйғотади*). Туринг, тоға! Туш кўр-
дасиз. Ўзингизга келинг!

Кекса Моор (*уйғониб*). Қани у? Қани? Мен қа-
ерда ётибман? Амалия, сенмисан?

Амалия. Аҳволингиз қалай? Келсам ширин уйқу-
да экансиз.

Кекса Моор. Тушимда ўғлимни кўраётувдим.
Нега ҳам уйғотдинг! Балки унинг афв этганини ўз оғзи-
дан эшитар эдим.

Амалия. У сизни аллақачон афв этган. (*Маъюс
бир қиёфада чолнинг қўлини ушлайди.*) Менинг Кар-
лимнинг азиз отаси, сизни мен афв этдим.

Кекса Моор. Бечора қизгина! Сени ёшлик қувон-
чингдан маҳрум этган — мен, лаънатла мени!

Амалия (*меҳрибонлик билан қўлини ўпиб*). Йўқ!..

Кекса Моор. Кўнглимдаги азоб-изтиробни билсай-
динг! Мен ўлим тўшагида ётибман, ўғлим Карл эса
ёнимда йўқ. Мени қабристонга элтарлар, гўрим тепшасида
ўғлим ёш тўкмас...

Даниэл киради.

Даниэл. Ташқарида биров сизни йўқлапти. Ўзин-
гизни кўрмоқчи эмиш. Қандайдир муҳим хабарлар келти-
рипти.

Амалия. Агар гадо бўлса, тезроқ қўйвор.

Даниэл кетади.

Франц билан Герман киради. Герман ниқобланган.

Франц. Мана шу киши. Даҳшатли хабарлар кел-
тирдим, дейди. Тингламоққа ҳолингиз етадими?

Кекса Моор. Берироқ кел, биродар, мени аяма.

Герман (*овозини ўзгартириб*). Агар сўзим беихтиёр
қалбингизга ниш бўлиб ботса, мен бечорани марҳаматин-
гиздан маҳрум этманг, тақсир... Ўғлингиз Карлни танир
эдим...

Амалия (*сапчиб туриб*). У тирикми? Тирикми, га-
пир! Қаерда у? Қани? (*Югуриб чиқиб кетмоқчи бўлади.*)

Кекса Моор. Сен унинг тўғрисида нима биласан?

Герман. У Лейпцигда ўқир эди. У ердан кўп узоқ-
ларга дарбадар бўлиб кетди. Бутун Германияни эни-бў-
йига кезди, бош яланг, ялангоёқ, эшикма-эшик юриб ти-
ланчилик қилди. Беш ойдан сўнг Пруссия билан Авс-
трия ўртасидаги фалокатли уруш яна бошланди, бу дунё-
да на таянчи, на ишончи қолган ўғлингиз Фридрих * но-

ғорасининг зафар садолари остида Богемияга * йўл тутди. «Рухсат этинг,— деди буюк Шеърингга * қараб, қахрамонларча жон берай, чунки энди менинг отам йўқ!»

Кекса Моор. Амалия, менга тикилма!

Герман. Унинг қўлига байроқ бердилар, голиб Пруссия бургутининг орқасидан олға интилди. Бизга бир палатада ётишга тўғри келди. У кекса отасини, ажойиб ёшлигини, пучга чиққан умид-орзуларини ҳикоя қилар экан, кўзимиздан тирқираб ёш оқарди.

Кекса Моор (*юзини ёстиққа бежитади*). О, бўлди, бас!

Герман. Бир ҳафтадан кейин Прага ёнида қизгин жанг бўлди*: сизни ишонтириб айтаманким, ўғлингиз ҳақиқий мард жангчи бўлиб танилди. У бутун қўшинда мисли кўрилмаган мўъжизалар кўрсатди. Ёнида беш полкнинг аскарлари қирилиб кетса ҳам, у омон қолаверди. Ўнгу сўлда тўшлар ёғилганда ҳам ўғлингиз тикка олдинга юрди. Ўнг қўлини ўқ янчиб ўтди, аммо у байроқни чап қўлига олиб, яна олға интилди...

Амалия (*беҳад завқ билан*). Эшитяпсизми, у олға юрди...

Герман. Кечқурун мен уни жанг майдонидан топдим, у ўқ еб йиқилган эди: чап қўли кўксидан сапчиган қонни тўсмоқчи бўлиб, ўнг қўли эса жон-жаҳди билан тупроқни чангаллаганича ётарди. Бу буюк инсон кўп ўтмай мана шу қўлларда жон берди...

Франц (*ғазаб билан Германияга ташланади*). Бўтзингга ажал ёпишсин, лаънати! Ёки бемор отамизга машъум хабар билан сўнгги зарба бермоқчимисан? Дада! Амалия! Отам!

Герман. Мана марҳум дўстимнинг энг сўнгги васияти. «Мана бу ханжарни ол,— деди дўстим энг сўнгги нафасида,— уни кекса отамга тошшир, унда қотиб қолган қонни, ўз ўғлининг қонини кўрсин. Қасос хунини олди — вақти чоғ бўлсин, унга яна шуни айтгинким, отамнинг лаънату нафрати мени ўлим қучоғига йўллади, мен аламли изтиробда оғир жон бердим». Мана унинг сўнгги сўзлари. Энг охирги нафасида Амалия номини тилига олди.

Амалия (*жонсиз, уйқудан сапчиб тургандай*). Энг охирги нафасида Амалия номини тилга олди!

Кекса Моор (*даҳшатли фарёд билан сочларини юлади*). Менинг лаънатларим уни ўлим қучоғига йўллапти! Уни аламли изтироб ҳалок этипти!

Франц (*у ёҳдан-бу ёққа чолиб*). Оҳ, дада, нима қилиб қўйдингиз? Дада? Менинг акагинамни-я! Акагинамни!

Герман. Мана унинг ханжари. Бу суратни эса ўлим олдидан кўксидан юлиб олиб берди. Мана бу қизга ўхшайди, ҳа-ҳа, худди қуйиб қўйгандай. «Буни укам Францга тошпир» деб буюрди. Бундан нияти нима, билга олмадим.

Франц (*сохта ҳайрат билан*). Амалиянинг сурати-ни-я? Менга... Карл... Амалияни... Менга-я?

Амалия (*даргазаб бўлиб, Германнинг ёқасига ёпишади*). Сотқин. Фирибгар.

Герман. Янглишяпсиз хоним. Кўринг-чи, шу сурат сизники эмасми? Эҳтимол, ўзингиз тақдим этган суратдир.

Франц. Худо урсин, Амалия, сенинг суратинг! Рост, рост, сеники!

Амалия (*суратни қайтиб бериб*). Ҳа, меники! Ё тангрим!

Кекса Моор (*фарёд чекиб юзини таталайди*). Фалокат ёғилди бошимга! Менинг лаънатларим уни ўлим кучоғига судрапти! Ҳалок қилди уни алам, изтироб!

Франц. Оғир ўлим нафасида мени ёд этипти, мени! Тепасида ажал қузғуни қанот қоққанда фариштадай беғубор кўнглига мен келинман! Мен!

Кекса Моор (*алаҳлагандай*). Менинг лаънатларим уни ўлим кучоғига отипти... Оғир алам уни ҳалок этипти!..

Герман. Йўқ, мен бунга бардош қила олмаيمان. Хайр, тақсир! (*Францга, секин.*) Бу майнавозчиликларнинг нима ҳожати бор эди сизга! (*Тез жўнайди.*)

Амалия (*сапчиб туриб, орқасидан қичқиради*). Тўхта! Тўхта! Сўнгги нафасида нималар деди?..

Герман (*қайрилиб қараб, қичқиради*). Энг охирги нафасида Амалия номини тилга олди (*кегади*).

Амалия. «Энг охирги нафасида Амалия номини тилга олди». Йўқ, бу фирибгар эмас! У ҳам. Демак у — ўлган, ўлган! (*Довдираб йиқилади.*) Ўлган... Карл ўлган.

Франц. Бу нима? Ханжарга қон билан ёзипти! «Амалия!»

Амалия. Ўз қўли билан-а?

Франц. Ўнгимми-тушимми? Кўрдингми: Қон билан ёзипти, «Франц, менинг Амалиямни ёлғиз қолдирма!» Қарасанг-чи ахир! Бу томонини ўқи: «Амалия, қасам сўзларинг ўлим захри билан қирқилди». Эшитяпсанми? У кўкарган тирноқлари билан ёзипти, абадийлик дунёсининг салобатли остонасида юрагининг қайноқ қони би-

дан ёзилти! Арши-аълоларга учаётган жон Франц билан Амалияни қовуштирмақ учун парвозини секинлатипти.

Амалия. Ё парвардигор! Бу унинг ўз қўли, у мени ҳеч қачон севмаган экан! *(Шошиб чиқиб кетади.)*

Франц *(депсиниб)*. Лаънати! Бу ўжар қиз қарши-сида макру муҳаббатим ожизлик қилди.

Кекса Моор. О, фалокат ёрди бошимга! Мени ташлаб кетма, жон қизим! Франц! Франц! Ўлимни қайтиб бер, ўғлимни!

Франц. Уни ким оқ қилди, ким лаънатлади? Кимнинг сўзи ўлим чангалига ташлади? Изтиробга солиб ҳалок қилган ким? Ўғил эмас, бир фаришта, илоҳий бир хазина эди! Қотилларга лаънат! Лаънат сизга, минг лаънат сизга!

Кекса Моор. Лаънат сўзин лабларимдан юдиб олган сен эдинг, сен, сен! Ўғлимни қайтиб бер, ўғлимни!

Франц. Мени ортиқ дарғазаб қилма. Ўлимнинг ҳукмига топширдим сени.

Кекса Моор. О, даҳшатли махлуқ! Ўғлимни қайтиб бер, ўғлимни! *(Креслодан сапчиб туради, Францнинг бўғзидан олмоқчи бўлади, лекин ўғли уни улоқтириб ташлайди.)*

Франц. Хилвираган суякларингни йиғиштир! Яна қимирлайди-я! Ана, ажал оғзини очиб турипти! Талвасада жон бер! *(Чиқиб кетади.)*

Кекса Моор. Лаънат сенга, Франц, минг лаънат! Сен бағримдан ўғлимни юлиб олдинг *(дарғазаб тўлғанади)*. Фалокатлар ёрди бошимга! Ўлим чангалига ташлаб қочишди. Сочи оқарган қотилдан азиз-авлиёлар ор қилишади. Фалокат, фалокат! Бошгинами суянгани ёнимда тирик жон йўқ; сўнги сўзаларини кимса эшитмас. На ўғлим бор, на қизим бор ва на дўстларим! Ҳамма бегона... Ҳеч ким йўқ... фақат ўлим...

Амалия *(югуриб киради)*. Ё худо! Сизга нима бўлди?

Кекса Моор. Ўлим... Зулмат босиб келмоқда... Жон қизим... Пасторни чақир...

Амалия *(бирдан чинқириб)*. Ўлди! Ўлиб қолди! *(Фарёд қилиб чиқиб кетади.)*

Франц *(хурсанд, югуриб киради)*. Ўлди дейишяптими?.. Ана энди мен хўжайинман. Бутун қаср бўйлаб хитоб янграйди: Ўлди! Ухлаб қолган бўлмасин тагин? Йўғ-е, ҳа, ҳа, ухлаяпти! Шундай уйқуга кетиптиқи, эрталабки саломларни умрбод эшитмайди. Уйқу билан ўлим — худди эгизак. Баъзан бир-биридан фарқ қилиш

кийин. Мана бундай кўп кутилган роҳат уйқуни ўлим деса арзийди. (*Уликнинг юзини бекигади.*) Қани мени биров судга тортиб кўрсин-чи! Аблаҳ дея юзларимга тик-ка айтсин-чи! Итоат ва раҳмдиллик ниқобини олиб ташлайман! Энди Франц бошқа Франц, даҳшатга келинг! Отам ўз эҳтиёжларини чучук-чучмал гаплар билан зўрға билдирар эди, графлигини эса бачкана бир оилага айлантриб юборган; ўзи бўлса дарвоза тагига чиқиб, ўтган-кетганга меҳр билан илжайиб салом берарди. Менинг қовоқларим ҳаммангизнинг теппангиздан даҳшатли булутдай босиб тушади. Менинг номим ҳалокатли тўфонлар бошлаб келадиган момақалдироқдай даҳшатли янграйди, менинг кўзларимдан машъум тақдирингни ўқийсан! У сенларни эркалар эди. Эркалашу аллалашлар менга бегона. Пошнамнинг тишлари танангизга ботади, қамчимдан қон томади. Бундан кейин менинг мулкимда шолғом билан бўза байрам зиёфати бўлади; сал семириб юзига қизил югурган қул кўзимга чалинса ўзидан кўрсин. Қашшоқлик азоби, қуллик даҳшати — сенларга кийдирадиган либосларим мана шу! (*Керади.*)

УЧИНЧИ ПАРДА

Богем ўрмонлари.

Шпигельберг. Рацман. Бир тўда қароқчилар.

Рацман. Сенмисан, Мориц? Сен шу ердამидинг? Кел, оғайни, қучоғимда бўғиб ўлдирай! Хуш келибсан Богем ўрмонига! Жуда ҳам азамат бўлиб кетибсан! Ие, нима бало, янги қароқчилар олиб келдингми?

Шпигельберг. Олиб келганда қандай! Ҳаммаси сара! Газеталарнинг қайси бир сонига қарамай доно, маккор Шпигельберг ҳақидаги хабарга дуч келасан. Қиёфамни бошдан-оёқ тасвир этишади дегин, худди суратдагидай, тугмачамгача қўйишмапти. Шўрликларни тоза аҳмоқ қилиямиз. Яқинда босмахонага кириб бориб, ўша машъум Шпигельбергни кўрдим деб даъво қилдим, ўша ердаги бир бемаза докторнинг қиёфасини тасвирлаб бердим, котиби ёзиб олди. Газетада эълон қилишди, кейин шўрлик докторни қамоққа олиб, қийнаб сўроқ қилишпти. Аҳмоқ бўлса кўрққанидан Шпигельбергман деб ҳамма айбни «бўйнига олибди» — ҳа, ҳа, ўлай агар, Шпигельбергман депти. Магистратга бориб, бу лапашанг менинг номимга иснод келтиряпти деб эълон қилишимга сал қолди. Бу ёғи нима бўлди дегин? Уч ойдан кейин

уни осиб ўлдиришди. Энди ўша сохта Шпигельберг бутун гўзаллиги ва шон-шарафи билан осилиб ётган дорнинг тагидан ўтганимда бурнимга бир ҳовуч тамакини тикиб оламан. Бу ёқда бир Шпигельберг осилиб ётипти-ю, у ёқда бўлса иккинчиси адолатли қонун пешволарига ўч, бармоқдан муаммо кўрсатади! Шўрликларга раҳминг келади киши!

Рацман (*кулиб*). Ҳали ҳам ўша-ўшасан... Тўхта-чи, бу нима шовқин?

Шпигельберг. Момоқалдироқ... Лекин, менга қара, порох ҳиди келяпти...

Рацман. Ҳушёр бўл, назаримда, яқин ўртада бир хунук гап бор. Ҳа, ҳа: хўп дея бер, Мориц, сен ўз йигитларинг билан атаманга жуда қўл келиб қоласан. У ҳам ўз атрофига анча зўр йигитларни тортибди.

Шпигельберг. Ахир меникилар... меникилар...

Рацман. Тўғри! Абжир болалар, лекин атаманинг шуҳрати анча-мунча софдил йигитларни ҳам ўзига тортипти.

Шпигельберг. Бўлмаган гап.

Рацман. Рост! Улар унинг буйруқларини бажаришга сира ор қилмайдилар. У, бизга ўхшаб, мол учун одам ўлдирмайди, назаримда пул ҳақида ўйламайди ҳам. Топган ўлжасини етимларга тарқатар эмиш, умидли камбағал ўспиринларнинг ўқишига инъон қилар эмиш. Лекин агар ўз деҳқонларининг терисини шилаётган бирор помещикни қўлга туширса, ёки адолатнинг кўзини тилла билан кўр қилиб қонунни истаган кўйга солувчи зарбоб либос кийган муттаҳамнинг ҳамда бошқа шунга ўхшаш текинхўр арзанданинг адабини бериш керак бўлиб қолса,— ана шунда атаманинг юрагида ғазаб ўти қайнаб-тошаркан, гўё ҳар бир томирида фалокатли исёнкор куч қўзғалар экан.

Шпигельберг. Ҳм, ҳм! Ҳозир сенга айтган гапларим шу ерда қолсин, оғайни. Бу гапларни у биямагани маъқул. Тушундингми?

Рацман. Хўп, хўп, тушундим.

Шпигельберг. Феълини биласан-ку!

Рацман. Биладан, биладан.

Шварц киради.

Ким бу? Нима гап? Ўрмондан йўловчилар ўтиб қолдими?

Шварц (*кириб*). Тез, қани тез! Бошқалар қаерда? Сенларни қара-ю, лақиллаб ўтирибсанлар-а! Ҳали хабарларинг йўқми? Ҳеч нарсадан-а? Ахир Роллер...

Рацман. Гапирсанг-чи, нима гап ўзи?

Шварц. Роллерни осиишибди, ёнида яна тўрт кийим...

Рацман. Роллерни? Лаънат! Қачон? Сен қайқдан билдинг?

Шварц. Уч ҳафтадан бери қамоқда экан, биз бўлсак беҳабармиз; уч марта сўроқ қилишибди, биз бўлсак ҳеч нарса эшитмабмиз! Атамanning қардалигини айтсан деб роса азоб беришибди. Азамат йигит — айтмабди! Кеча суд бўлиб бугун эрталаб жўнатилибди.

Рацман. Лаънат! Атамanning хабари борми?

Шварц. Кечагина эшитибди. Яраланган қоплондай дарғазаб. Ўзинг биласан, Роллер унга ҳаммадан азиз эди... Унинг қасам сўзларини эшитиб томирларимизда қон музлаб қолди: Роллер шарафига шундай машъал ёқаманки, ҳали бирор қирол ўлганида бундай машъал ёқилган эмас, мен ёққан машъалнинг ҳароратидан қотилларнинг тутуни осмонга чиқади, дейди. Мен шаҳар учун хавотир оляпман. Атаман бу шаҳардаги жирқанч хонларга кўндан бери тиш қайраб юрарди. Ўзингга маълумки, у қиламан дедими, сўзидан қайтмайди.

Рацман. Ҳақ гап. Мен унинг феълини биламан. Роллерни айтмайсанми, о бечора-ей...

Шпигельберг. *Memento mori!* Яъни: ўлимий ёдингдә тут! Ҳе, бу қанақангиси, парвойимга келмайди. *(Кўшиқ айтади.)*

Дорни кўрсам ҳайронман,
Уйга толаман шу чоқ:
Елғиз осилиб ётибсан,
Сен аҳмоқми, мен аҳмоқ!

Саҳна орқасида шовқин, ўқ овозлари.

Рацман *(сапчиб туриб)*. Тўхта! Ўқ отилди!

Шпигельберг. Ана тагин!

Рацман. Тагин! Атаман!

Саҳна орқасида кўшиқ айтадилар.

Йўқ, нюрнбергликлар, дўстлар, бизни осолмас!
Швейцер билан Роллер *(саҳна орқасидан)*.
Да саро! Холла-ҳо! Холла-ҳо!

Рацман. Роллер-ку бу! Роллер! Улай агар!
Швейцер билан Роллер *(саҳна орғида)*. Рацман!
Шварц! Шпигельберг! Рацман!

Рацман. Роллер! Швейцер! Хей поввозлар!

Югуриб чиқиб кутиб олишади. Қароқчи Моор от устада.

Швейцер, Роллер, Гримм, Шуфгерле ва бир тўда қароқчилар. Ҳаммасининг уст-боши, юз-кўзи кир, тўзон.

Қароқчи Моор (*отдан сакраб тушиб*). Эркинлик! Эркинлик! Хавф-хатардан холиссан, Роллер! Отимни олиб бор, Швейцер, вино билан ювиб қўй... (*Ерга чўзилади.*) Чакана иш бўлмади, куйиб-пишиб кетдик!

Рацман (*Роллерга*). Ҳой, менга қара, сиртмоқни узиб тирилиб келдингми?

Шварц. Ҳой, ўзингмисан? Ё мен кўздан қолдимми? Йўқ, ростингни айтавер.

Роллер (*зўрға нафасини ростлаб*). Ўзим, ўзим. Эсон-омон бояги-боягиман. Қани бир каллани ишлатиб кўр-чи — қаёқдан келиб қолдим?

Шварц. Э, балони биламанми! Бошингда жаллоднинг калтаги синган ахир.

Роллер. Ҳа, худди шундай, ундан ортинги ҳам кўрдик. Бу ерга тўғри дорнинг тагидан келиб ўтирибман. Тўхта, нафасимни ростлаб олай. Мана Швейцер гапириб берсин. Менга бир стакан ароғингдан бер. Ие, Мориц, сен яна шу ердამисан? Сен билан бутунлай бошқа бир учрашармиз деган ҳаёлда эдим. Ҳай, бир стакан ароқ берсанглар-чи! Мажагим чиқиб кетди-ку. Оҳ, атаманим! Қани менинг атаманим?

Шварц. Ҳозир, ҳозир! Э, гапир, гапираверсанг-чи! Қанақасига қочиб келдинг? Бошим қотиб қолди. Дор тагидан дедингми?

Роллер (*бир бутилка ароқни кўтарвориб*). Оҳ-оҳ-оҳ, мазасини қара-я! Жон киргизади, жон! Ҳа, тўғри дор тагидан. Нима, оғизларингни очиб қолдинглар? Сенлар тасаввур ҳам қилолмайсан: сиртмоқнинг зинасига уч қадам қолганда... уч қадам-а! Уч қадам қўйсам шундоқ азроилнинг қучоғига тушадиганман... суякларимни анатомия кабинетига сотиб ҳам юборишди шекилли, қисқаси, ҳаётим бир чимдим тамакига ҳам арзимамай қолувди. Ҳозир эркинликда нафас олиб яшаб турганим мана бу атаман туфайли.

Швейцер. Зап ажойиб воқеа бўлди. Бундан бир кун аввал биз айроқчиларимиз орқали Роллернинг аҳволи чатоқ эканлигини билиб олдик. Бир мўъжиза бўлмаса, у шу бугун кундузи нариги дунёга жўнайдиган.

«Ўзголинг! — деди атаманимиз, — дўст деганда ҳеч нарсани аяманг! Биз уни қутқамамиз... Борди-ю, қутқаза олмасак, унинг шарафига шундай машъал ёқайликки, ҳали бирор қирол ўлганида ҳурматига бундай машъал ёқилган эмас. Машъалимиз ҳароратидан қотилларнинг тутуни осмонга чиқади. Бутун тўдамиз билан оёққа турдик. Роллерга хат ёздик, бир одамимиз бу хатни унинг овқатига солиб киритди».

Кўчалар бўшаб қолди. Шаҳар халқи жазо майдонига ёпирилди; отлиқлар, пиёдалар, экипажлар — ҳаммаси аралашиб кетди. Ҳаммаёқда шовқин-сурон, аза фарёдлари эшитилади. «Ўани, ўт қўйингиз!» деди атаманимиз. Йигитлар ўқдай отилиб бориб шаҳарнинг ҳамма бурчакларидан бирдангина ўт қўйвордилар. Порох складига, бутхонага, омборларга ўт ташладилар. Шамолнинг ҳам бу шаҳарда ўчи борми дейман, чорак соат ичиди ёнғинни шундай кўтариб бердики, ҳаммаёқни ёлқин чирмади. Бизлар бўлсак кўчама-кўча югуриб «Ёнғин! Ёнғин!» деб жар солдик. Шаҳар осмонини дод-фарёд, тутун қоплади. Порох омборлари портлаб осмонга учди, ер ёрилиб худди жаҳаннамгача ўпирилиб кетгандай бўлди.

Р о л л е р. Ёнимда келаётган соқчилар орқага қайрилиб қарашса — бутун осмон олов, тутун билан қопланган, бир нималар портлаб, тоғлардан зилзиладай акс-садо келмоқда, ҳаммани даҳшатли саросима босди. Мен ҳам худди шу вақтда лиц этиб ғойиб бўлдим, шабададай эркин, озодман. Соқчилар орқаларига қараганча тошдай қотиб, анқайиб қолишди. Мен оломонни ёриб ўтиб, уст-бошимни ечиб отдим-да, ўзимни дарёга ташладим. Одамлар кўзидан узоқлашгунча сув тагидан сузиб бордим. Қирғоқда атаманим отлар билан ҳозир турарди — мана шундай қилиб қутулдим. Моор! Моор, сен тезроқ мана шундай фалокатга дучор бўлсанг-чи, мен ҳам сени бир қутқазиб, қарзимни узай!

Р а ц м а н. Э, нафаси совуқ, сени осипаверса ҳам бўлардику-я!.. Аммо-лекин зап воқеа бўлипти, қойилман.

Р о л л е р. Ёмон кунда яраган деб мана буни айтади, сиз ҳали бунинг қадрига етолмайсиз. Менга ўхшаб, бўйнингизда сиртмоқ билан ўз гўрингиз тепасида туриб кўринг-чи, ўшанда биласиз! Қотилларнинг сени ўлдиришга имиллаб тайёргарлик кўришини ўз кўзинг билан томоша қилгандан кўра тиригингча терингни шилиб олганлари яхши. Қонсираган жаллодларнинг пишиллашлари, жирканч совуқ музыка садолари, мендан олдин ўлдирилган одамнинг сасиб кетган жасади устида айлан-

ган-оч қузғуннинг қағиллашлари ҳали-ҳали қулоғимдан кетмайди... Мана шунинг ҳаммасидан кейин — эркинлик! Тушуняпсанларми! Дарёнинг нариги қирғоғига қадам қўйганимда, дахшатли ўт ичидан чиқиб муздек сувга ташлагандай бўлдим, ҳа!

Шпигельберг (*жулиб*). Оббо бечора-ей! Энди ҳадеб гапиравераркансан-да! (*Унинг соғлиғига ичади.*) Нариги дунёдан эсон-омон келганинг учун!

Роллер (*стаканини улоқтириб*). Ҳой, ўлимнинг дахшати—ўлимнинг ўзидан ёмон экан, билиб қўйинглар.

Шпигельберг. Осмонга визиллаб чиқиб портлаган — порох минораси экан, Рацман, билдингми? Шунинг учун ҳам ҳавони олтингугурт ҳиди тутиб кетди. Яхши ўйлаб топибсан, атаман! Қойилман.

Швейцер. Жаллодларнинг дўстимизни қандай қилиб ўлдиришини томоша қилишга бутун шаҳар кўчиб чиқибди-ю, биз дўстимизни деб шаҳарга ўт қўйсак ёмон бўптими?.. Ўлганларнинг қанчалигини билдингми, Шуфтерле?

Шуфтерле. Саксон уч киши дейишади. Бўлмаган гап. Битта миноранинг ўзи олтиштача одамни босиб қолди-ю.

Қароқчи Моор (*жуда жиддий бир қиёфада*). Роллер, сен жуда қимматга тушдинг.

Шуфтерле. Бе-е, нима бўпти! Эркаклар ўлсайкан — ачинсанг. Беланчагини ифлос қилиб ётадиган гўдаклару, пашшасини қўролмайдиган кампирлару, ўз уйининг остонасидан ўтолмайдиган чоллару, оломон орқасидан қочиб қолган докторни топа олмай чинқириб юрган касаллару... ўлганларнинг бари мана шунақа.

Қароқчи Моор. Шўрликлар! Касаллар, кексалар, болалар деддингми?

Шуфтерле. Бари шунақа, падарига лаънат! Бир хужранинг ёнидан ўтиб кетаётсам — бир нима гингшийди, калламни суқиб қарасам — нима экан денг? Бола! Юм-юмалоқ, қип-қизил. Столни тагида ётибди. Стол бўлса бир четидан энди ўт олган экан. «Хов бечора, совқотиб қоласан-ку!» дедим. Оёғим билан шундоқ ўтга туртсам чирсиллаб ёниб кетди.

Моор. Шуфтерле, сен бўлган гапни гапиряпсанми? Менга қара, ўша олов кўкрагингда охиратгача ёнсин, йиртқич! Йўқол, кўзларимга рўпара келма! Нега қараб турибсанлар, раҳминг келдими? Менинг буйруғимдан кейин иккиланиб ўтиришга кимнинг ҳадди бор? Бу йиртқични йўқот даяман! Орада кўшларинг ғазабимни қай-

патаяпсан! Сени ҳам биламан, Шпигельберг! Яқинда саф тортириб бир кўрик ўткажайки, бутун ўрмон даҳшатга келсин.

Ҳамма қўрқувдан зир титраб чиқиб кетади.

Моор (*ёлғиз, у ёқ-бу ёққа тез-тез юради*). Гўдакларни ўтга отиш! Хотинларни, касалларни ўлдириш! Нақадар пасткашлик! Ёвузликлар юрагимни тилка-тилка қилиб юборди, менинг яхши ўйларимни заҳарлади бу ёвузликлар!.. Бас, баридан воз кечаман, ўрмалаб бораман бирор ёрга кириб ётаман, токи шармсорлигимни офтоб юзи кўрмасин (*югуриб чиқиб кетмоқчи бўлади*).

Бир неча қароқчилар (*чоғиб кириб*). Атаман, аҳтиёт бўл! Иш чатоқ, Богом отлиқлари ўрмонни кезиб юрипти. Изимизга тушишганга ўхшайди.

Яна бир неча қароқчилар. Фалокат, фалокат! Қўлга тушдик, отиламиз, чошиламиз, дорга осиламиз! Тепаликда гусарлар, драгунлар кезиб юрибди, ҳамма йўллар бекик.

Моор чиқиб кетади.

Швейцер, Гримм, Роллер, Шварц, Шуфтерле, Шпигельберг, Рацман, қароқчилар тўдаси.

Швейцер. Инини титиб ташлабсиз лекин! Қувонсанг-чи, Роллер! Шу гарнизон каламушлари билан бир жиққамушт бўлишга қўлим қичишиб турган эди-да! Атама қани? Ҳамма тўпландими? Порохимиз етарликми?

Рацман. Порох-ку етади-я. Лекин ўзимиз бори-ўғи саксон кишимиз, улар биттамызга йигирматадан тўғри келади.

Швейцер. Жуда соз! Битта бармоғимга элликтадан тўғри келмайдими! Улар ҳаётини ўн крейцерга сотган аблаҳлар, биз бўлсак ҳаётимиз учун, эркинлигимиз учун урушаётимиз! Устига тўфондай ёпириламиз, бошига чақмоқдай ёғиламиз. Лекин, қани ахир атаманимиз?

Шпигельберг. Хатарли вақтда ташлаб қочди. Энди биз ҳам битта-битта...

Швейцер. Нима, нима?!

Шпигельберг. Эҳ, ўзимнинг Иерусалимимда ўтиравермайманми-а?

Швейцер. Сен аблаҳнинг кир ўрада бўкиб ўлганинг яхши эдику-я. Монах қизларни кўрганда чиранасану, мушт кўрганда қуёндай қочасан! Ўзингни кўрсат, аблаҳ, бўлмаса тўнғиз терисига тиқиб итга ташлаймиз!

Рацман. Атаман! Атаман!

Моор (секин кириб келади, ўз-ўзига). Буларнинг қуршовда қолишига мен сабаб бўлдим, қани бир жонжаҳд билан бўғизлашин-чи. (Қаттиқ.) Йигитлар! Ҳал қилиш пайти келди! Ўқ еган йиртқичдай олишмасак, ҳалок бўламиз.

Швейцер. Тишим билан қорнини ёраман, ичак-чавоғини судраб қочади. Бошлайвер, атаман! Сен бошласанг ўлим қаърига ҳам кириб бораверамиз.

Моор. Ҳамма милтиқларга ўқ жойланг. Порох етарликми?

Швейцер. Порохми, ер қуррасини ойга учаришга етади!

Рацман. Ҳар биримизда бештадан тўппонча, учтадан милтиқ.

Моор. Яхши, яхши! Бир қисмингиз дарахт тепасига чиқинг ёки чакадакзорга бекининг, пистирмадан ўққа тутамиз.

Швейцер. Шпигельберг! Бу гап сенга тегишли.

Моор. Қолганларимиз икки ёндан босиб борамиз.

Швейцер. Ҳа, буниси менбош.

Моор. Ҳамманг ўрмон оралаб кезиб, тинмай ҳуштак чаласан, токи бизни тумонат экан деб ваҳимага келишин. Ҳамма итларни қўйиб юбор, драгунлар саросимага тушиб ўқимизга битта-битта дуч келаверади. Роллер, Швейцер учовимиз уларнинг энг гавжум жойига бостириб борамиз.

Швейцер. Жуда соз! Тўсатдан ҳамла қилсак, фалокатнинг қаёқдан ёрилаётганини билмай гаранг бўлиб қолади. Одамнинг чаккасига тақилган гилосни уриб олган мерганман! Қани дуч келсин-чи!

Шуфтерле Швейцернинг энгидан тортади, Швейцер бўлса атамани бир четга имлаб бир нимани пичирлайди.

Моор. Бас қил!

Швейцер. Илтмос!

Патер* киради.

Патер (ҳайратда атрофга аланглаб, ўз-ўзига). Аждаҳонинг ини шу эканми-а? Жаноблар, ижозатингиз ила мен худонинг бир қулидирман, ана у ерда эса бир мингу етти юз киши ҳозир турур, улар менинг бошимдаги ҳар бир тукка пушти паноҳдирлар.

Швейцер. Ҳа, тузук, тузук! Гапни бошлар экансан...

Моор. Сен жим тур, оғайни! Икки оғиз қилиб айтинг, тақсир, сизга нима керак ўзи?

П а т е р. Сизга мени ҳаёт-мамот соҳиблари, олий ҳакамлар йўлади. Сиз ўғриларсиз, сиз — ўт қўювчи, муттаҳамларсиз, сиз зулматга яширинган, пасткаш жойда заҳар сочувчи газандаларсиз, пес-моҳовлар, дўзахиларсиз, қузғунларга ем бўлишга, чоҳга қоқиб, дорга осиб ўлдиришга лойиқ бўлган махлуқларсиз...

Ш в е й ц е р. Ҳой итвачча, оғзинга қараб гапир, кўп-пак... (*қўндоғни тумшуғига тақайди.*)

М о о р. Швейцер, нари тур! Уни чалғитма, ваъзни жуда қойи қилиб ёдлаб олибди. Давом этинг, тақсир!

П а т е р. Менга қара, абжир атаман, киссавурлар, қароқчилар подшоси, дунёдаги барча ўғриларнинг жўрабошиси! Одам қонини сувдай ичяпсан. Сенга одам ўлдириш совун пуфагини портлатишдай гап...

М о о р. Бу гапингиз тўғри, қани гапираверинг!

П а т е р. «Тўғри-тўғри» дейсан, бу нима, жавобингми?

М о о р. Сиз бундай жавобни кутмаганмидингиз, тақсир? Қани, қани, гапираверинг-чи, нима демоқчи эдингиз?

П а т е р (*қизишиб*). Даҳшатли одам! Ер ютсин кўз ўнгимда! Лаънати бармоқларинг марҳум рейхсграфнинг* қонига бўялган эмасми? Сен эмасмисан ибодат хонасининг муқаддас буюмларини ўғирлаб қочган? Художўй шахримизнинг порох минорини портлатганинг-чи! (*Қўлларини ёзиб.*) Сенинг жирканч ёзувликларинг тангрининг қаҳрини ошириб, охиратни яқинлаштирди. Бундай ёвузликлардан срофил сур тортиб, замон охир бўлгуси!

М о о р. Ҳунаринга қойилман, лекин ишдан гапир, муҳтарам магистратинг менга нима демоқчи?

П а т е р. Атрофинга қарагин, қотил! Чор атрофингни отлиқлар қуршаб олган, қочолмайсан.

М о о р. Эшитяпсанми, Швейцер? Хўш, давом этинг.

П а т е р. Эсингни йиғ, ёвуз, ҳокимлар сенга олижаноб меҳр-оқибат кўрсатяпти. Ҳозироқ таслим бўлиб раҳмшафқат тиласанг, қонуний жазони юмшатажаклар, ҳатто чархпалакка тортиш билан кифояланурлар.

Ш в е й ц е р. Эшитяпсанми, атаман? Кўпчакнинг бўғзидан олиб, кекирдагидан тирқиратиб қон оқизайми?

Р о л л е р. Атаман! Атаман! Менга қўйинг азбарои... Оёғини осмондан қилиб қўйиб, чиллақдек учириворай!

Ш в е й ц е р. Атаман, жон оғайни, бизга қўйиб бер буни, бурнини ерга ишқалаб бир кайф қилайлик!

Патер қичқиради.

Моор. Қўлингни торт! Тегма унга! (*Шамширини суғуриб Патерга.*) Кўрдингизми, тақсир, булар бунда етмиш тўққиз киши, мен уларнинг атаманиман. У ерда бўлса милтиқ судраб суяги қотган бир минг етти юз киши турипти. Менга қаранг! Моор гапиряпти, мен қотилларнинг, қароқчиларнинг атаманиман. Рейхсграфингизни мен ўлдирганман, ибодатингизни талон-торож қилган ҳам менман, бу хоинлар шахрининг порох минорини мен портлатганман. Лекин бугина эмас, мен жуда кўп ишлар қилганман. (*Ўнг қўлини кўрсатиб*). Бармоқларимдаги мана бу тўртта қимматбаҳо узукни кўряпсизми? Одамлар ҳаёт-мамотининг соҳиби бўлган ўша ҳакамларингизга бориб айтинг: Мана бу ёқутни бир вазир бармоғидан шилиб олганман. У энг пасткаш бир одам бўлиб, подшоҳнинг товонини ялагани учун вазирлик унвонига етишган, етим-есирларнинг кўз ёши эвазига бойиган эди. Мен уни подшоҳ оёғига тиз чўкиб турганида отиб ўлдирдим. Мана бу олмосни бир бадавлат судхўр қўлидан олдим. Бу одам амал-мансаб олиб сотарди, эл-юртини севган жафокашни таҳқир этарди. Мана бу ақиқни сизга ўхшаш бир руҳонийнинг «хурматига» тақиб юрибман. У одамларни жазолаб ўлдириш камайиб кетди деб черков минбарида йиғларди, шунинг учун уни ўз қўлим билан бўғиб ўлдирдим. Мен бу узукларим тўғрисида яна кўпроқ воқеалар айтиб беришим мумкин эди, аммо сизга шу айтганларим ҳам хайф...

П а т е р. О, иблис, иблис!

Моор (*Патерни кўрсатиб*). Мана шу махлуқлар савлат билан минбарга чиқиб одамларга ювошлигу сабру тоқат ва меҳру муҳаббат тўғрисида ваъз айтадилар, уйда эса саксон яшар оталарини остонадан суриб қувлайдилар! Хасисликни гуноҳ дейдилар, аммо ўзлари сариқ чақа учун аҳолини қирғин қиладилар. Лаънат сизга, ҳақиқатни икки пулга сотганлар! Лаънат сизга, тангрининг маймунлари! Йўқотинг буни кўз олдимдан!

П а т е р. Ёвуз ҳам шу қадар мағрур бўлурми!

Моор. Мағрур гапларимни энди тинглагин! Эҳтимол, хоинларга берилган ваъда адо этилиши шарт эмас деб шубҳаланаётгандирсизлар? Йўқ, шубҳаланманг! Ваъдага амал қилмаганининг бурди қолмайди, ахир! Мен қасамёд қилиб айтаман — бу ваъда чин ваъда. Улар сизни мен йўлдан урганимни, интиқомга мен бошлаганимни яхши билишади, сизни эса бегуноҳ деб ҳисоблашади. Сизнинг жиноятларингизни ёшлик бебошлик деб били-

шади. Уларга сиз эмас, ёлғиз мен керакман, мен хун тўлашим керак, шундай эмасми, тақсир?

П а т е р (*ўзига*). Инсонми бу, иблисми? (*Моорга.*) Албатта, албатта, худди шундай... (*ўзига.*) Бу мени ҳам ақлдан оздиради шекилли.

М о о р (*қароқчиларга*). Хўш? Нега жавоб бермаяпсизлар? Қурол билан ёриб ўтамыз деб ўйлаётган бўлмаглар тагин? Қаранглар, ахир, атрофларингга қаранглар! Ёриб ўтишни хаёл қилиш — болаларча тентаклик. Ёки ботирларча ҳалок бўлмоқчимисиз? Бу хаёлни мянгиздан чиқариб ташланг, Моор авлодидан эмассиз! Ярамас махлуқларсиз! Менинг режаларимни амалга оширишда аянч қурол бўлиб хизмат қилдингиз. Жаллод кўлидаги арқон сингари жирканч бир воситасиз! Ўғрилар қаҳрамон бўла олмайди. Ўғри ўлим олдида бир қалтирайди. Ана, бурғулари янграяпти, эшитдингизми? Қиличлари даҳшат солиб ялтирайди, кўряпсизми? Хўш, ҳали ҳам ўйлаяпсизми? Эсингиз жойидами? Бу эси пастлигингиздан пушаймон қиласиз, сочингизни юласиз, билиб қўйинг! Мен ўз ҳаётим учун барибир сиздан миннатдор бўлмайман, бу фидокорлигингиздан ор қиламан!

П а т е р (*ҳайратда*). Мен ақлдан озырман, қочиб кетаман! Бу қанақа одам, ё ажаб!

М о о р. Ёки сиз мени ҳозир ўз-ўзини ўлдиради-ю, тирик тутиб бера олмаймиз деб кўрқяпсизларми? Йўқ, оғайнилар, мана мен ханжаримни ҳам, тўппончамни ҳам, заҳар шишачамни ҳам ташладим. Мен шу топда жуда аянч бир ҳолатдаман. Хўш? Ҳали ҳам бир қарорга келмадингларми? Келинглари ахир, мен ўзимни ҳимоя қилмайман, мана қўлларим, ўзим боғлаб берай, мана мен мутлақо ҳимоясизман, ҳозир мени ёш бола ҳам тутиб берса бўлади.

Р о л л е р (*ваҳшатли ҳаяжонда*). Йўқ! Етти қават дўзах ўти билан қуршасалар ҳам, биз сени қутқазамиз (*шамширини олади*). Ҳей, ит эмасман десанг атамани қутқаз!

Ш в е й ц е р (*фармонни йиртиб-йиртиб патернинг башарасига улоқтиради*). Ўзимизни ўзимиз афв этамыз! Йўқол, аблаҳ! Бор, сени бу ерга юборган сенатингга бориб айт: Моор тўдасидан биронта ҳам хоин топилмади дегин! — Атаманга қаранглар, атамани қутқаринглар!

Ҳ а м м а (*шовқин солиб*). Атамани қутқазинг, атамани қутқазинг!

М о о р (*қўлидаги арқонни ечиб, шод*). Энди биз эркинликдамыз, биродарлар! Менинг муштим — бутун бир

қўшиннинг кучига эга! Ё ўлим, ё эркинлик! Тирик қўлга тушиш йўқ!

Хужум бонги чалинади. Шовқин-сурон, қасир-қусур.
Ҳамма найзасини яланғочлаб чиқиб кетади.

Парда

ТўРТИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ (ИККИНЧИ) САҲНА

Қасрда расмлар галереяси.

Қароқчи Моор билан Амалия киради.

Амалия. Шунча расмлар ичида сиз уни таний олармикансиз?

Моор. Шак-шубҳасиз. Унинг қиёфаси ҳамisha кўз ўнгимда (*расмларни кўздан кечиради*). Бу эмас.

Амалия. Йўқ, бу киши графлик хонадонининг бош бобоси бўладилар. Дворянлик унвонини денгиз қароқчилари устидан қозонган галабалари эвазига Барбаросдан* олганлар.

Моор (*яна портретларни кўздан кечириб*). Булар ичида у йўқ.

Амалия. Нега? Яхшилаб қараг-чи! Уни таниб оларсиз деб ўйлаган эдим...

Моор. Уни ўз отамдан ҳам яхшироқ биламан! Лекин бу расмлар орасида унинг жилмайиб турган меҳрибон қиёфасини кўрмайман.

Амалия. Ҳайронман. Ун саккиз йил кўрмаган бўлсангиз ҳам...

Моор (*бирдан*). Мана! Мана! (*Жонсиздай қотиб қолади.*)

Амалия (*унинг ҳолатига эътибор қилмай*). Ажойиб одам!

Моор (*ўзича*). Дада! Дада! Кечир ўғлингни! (*Амалияга.*) Ҳа, ажойиб одам! (*Кўз ёшини артади.*) Ажойиб одам!

Амалия. Уни кўриш сизни ҳаяжонга солди шеклли?

Моор. Ажойиб одам. Оламдан ўтдими-а!

Амалия. Ўтди! Шундай қилиб барча қувончларимиз битта-битта ўтиб кетаркан. (*Унинг қўлига қўл те-*

гизиб.) Бу дунёда қувончларнинг фурсати қисқа, муҳта-
рам граф.

Моор. Тўғри, тўғри. Лекин сиз бундай ғамгин гап-
ларни қаёқдан ўргандингиз? Назаримда ҳали йигирмага
ҳам кирмаган эмассиз-ку?

Амалия. Мен ғамни бошимдан кечирдим. Ҳамма
нарса ғамгин ўлим учун яратилади. Бизнинг ҳаваслари-
миз, бизнинг қувончларимиз қайғу-мусибатлар бошлаб
келади.

Моор. Мусибатлардан ҳам хабардорман денг?

Амалия. Йўқ... ҳа... йўқ... Қани юринг, граф.

Моор. Нега шошпасиз? Мана бу, ўнг қўлдаги ким-
нинг сурати? Қиёфаси жуда ғамгин кўринадими?

Амалия. Чапдаги — графнинг иккинчи ўғли, ҳозир
у мана шу қасрнинг хўжайини. Юринг, граф, юринг!

Моор. Мана бу ўнгдаги-чи?

Амалия. Боғни томоша қилмайсизми?

Моор. Мана бу ўнгдаги портрет... (ўзича) йиғлама,
Амалия!

Амалия тез чиқиб кетади.

Моор. У мени севади! У мени ҳали ҳам севади!
(Отасининг суратига ҳайратда боқиб.) Сен... Сен... кўз-
ларингда ўт, олов... кўзларингда нафрат, лаънат ёлқини!
Мен қаерда турибман? Ҳаммаёқ зим-зиё... Худонинг
қаҳр-ғазаби! Мен, мен унинг қотилиман! (Югуриб чиқиб
кетади.)

Франц отилиб киради.

Франц. Қиёфаси кўз ўнгимда ўралашмоқда! Йўқол,
йўқол дейман! Э, юраги йўқ, қўрқоқ! Нимага титрайсан,
кимдан қўрқасан? Кейинги пайтда бу уйларда чолнинг
ўзи ивирсигандай, изимдан арвоҳлар кузатиб юргандай
туюлади. Бу ёш графни танигандайман! Тикилганда
одамни қалтиратиб юборадиган ёввойи кўзларида, қо-
райган юзларида аллақандай таниш бир улуғворлик, са-
лобат бор. Амалия ҳам унинг олдида ўзини тутолмай
қоляпти чамамда! Эҳтиросли қора кўзларини ундан ол-
майди. Қўлидаги шаробга кўзларидан икки қатра ёш
томганини кўриб қолдим, ёш граф эса менинг кўзларим-
ни шамғалат қилиб, ўша шаробни қадаҳи билан ютиб
юборгудай ютоқиб шимирди. Ҳаммасини сезиб, кўзгудан
кўриб турдим. Эй, Франц, эҳтиёт бўл! Бало-қазо ўрала-
шар оёқ остингда. (Карлнинг портретига тикилиб қола-
ди.) Ҳоз бўйнидай узун бўйни, ёниб турган қора кўзла-
ри... Ҳм! Ҳм! Унинг қора, қуюқ қошлари... (бирдан қат-

тиқ сесканиб.) Қаққах ур-эй, дўзахи иблис! Сен кўн-лимга солган эдинг бу даҳшатли гумовни! Бу — ўша! — Бу — Карл! Яна унинг қиёфаси кўз олдимда жонланди! Уйқусиз узоқ тунларим шу учунмиди, қояларни қўп-ганим, азоб билан йўл очганим шу учунмиди? Бутун инсон туйғуларини поймол қилсаму бебош дайди барбод этсин найрангларимни?! Энди менинг орқага чекинади-ган пайтим ўтиб кетган, гуноҳу жиноятларга бўғизимдан ботганман, бўлганича бўлди, орқага қайтиш йўқ. (*Кўн-ғироқ чалади.*) Боболари ёнига жўнай қолсин, арвоҳ бўлиб келса қўрқмайман. Менга арвоҳлардан кўра ти-риклар даҳшатлироқ. Даниэль! Эй Даниэль! Тагин бу чолни ҳам менга қарши қўйишган бўлмасин. Юриш-ту-ришлари галати...

Даниэль киради.

Даниэль. Хизмат, соҳиби муҳтарам.

Франц. Мана бу косага тўлатиб май қуйиб кел, тез бўл!

Даниэль чиқади.

Шошма, чол, мен сени бир қўлга туширай! Кўзла-ринга шундай тикилайки, шошиб қолган виждонингнинг ранги ўчиб кетсин. У ўлиши керак! Бошланган ишни чала қолдириб анқайиб турган — аҳмоқ.

Даниэль май олиб киради.

Франц. Мана бу ерга қўй. Кўзимга тикка қара! Тиззанг мунча қалтирамаса?! Нега титрайсан! Ростингни айт, нима қилдинг, чол?

Даниэль. Ҳеч нима қилганим йўқ, худо ҳаққи.

Франц. Қани, бу майни ич-чи! Ҳа? Нега қарайсан? Ростинг айта қол, тез! Майга нима солдинг?

Даниэль. Худо сақласин! Нима? Майга дедингиз-ми?

Франц. Сен майга заҳар солдинг. Бўлмаса нега қордай оқарасан? Бўйинингга олиб қўя қол! Ким ўргат-ди? Граф, граф берди сенга заҳарни, шундай эмасми?

Даниэль. Граф? Ё тавба! Граф менга ҳеч нарса бергани йўқ.

Франц (*унга ташланади*). Томоғингдан бўғиб ба-шарангни кўкартираман қари иблис! «Ҳеч нарса берга-ни йўқ» дедингми? Нима учун учовинг бир-бирингни этагингдан тутасан? Нималарни ҳадеб пичирлашасан? Айт дейман ҳозир! Граф сенга нималар деди?

Даниэль. Худойимнинг ўзи гувоҳ, у менга ҳеч нима дегани йўқ.

Франц. Тополмайсан, гапир, мени йўқ қилиш учун қандай тузоқ қуряпсанлар? Ухлаб ётганимда бўғизлаб ўлдирмоқчисанлар, шундай эмасми? Ёки соқол олдираётганимда кекиртагимга устара тортдирмоқчисанларми? Шоколодга заҳар сешиб бермоқчисанлар! Шундайми? Гапир! Гапир дейман, ҳаммасини билиб турибман.

Даниэль. Худо урсин, агар ёлғон гапирсам.

Франц. Бу сафар кечираман. Лекин у севга пул-мул берган бўлса керак-а? Қўлларингни қаттиқ сиқиб кўришадими?

Даниэль. Йўқ, ҳеч қачон, соҳиби муҳтарам.

Франц. Мен сени танийман дегани йўқми? Сен ҳам мени танишинг керак, бир кун эмас бир кун кўзинг очилиб қолади, дегандай гаплар гапирмадими? Хўш? Гапирмадими-а?

Даниэль. Йўқ, сира гапирмади.

Франц. Баъзи ишлар сабаб бўлиб, кечикиб қолганини... душманларни йўқ қилиш учун кўпинча ниқобланиб юришга тўғри келганини, мендан аёвсиз қасос олмақчи эканини гапирмадими?

Даниэль. Бу гапларнинг ҳеч бирини гапиргани йўқ.

Франц. Нима? Ҳеч бирини дедингми? Яхшироқ ўйлаб кўр! Кекса графни яхши билгани, унга яқинлиги, унга бўлган муҳаббатини... уни бир фарзанддай севганини гапирмадими...

Даниэль. Шунга ўхшашроқ бир нималар деган эди шекилли.

Франц (*ранги ўчиб*). Ростми? Ростданми? Гапир тезроқ! Менинг акам эканини айтгани йўқми?

Даниэль (*гаранг бўлиб*). Нима дедингиз, азизим? Йўқ, йўқ, ундай деб айтгани йўқ. Лекин хоним унга мана бу суратларни кўрсатиб юрганида мен ромларнинг чангини артаётган эдим — меҳмонимиз марҳум графнинг сурати ёнига келганида худди яшин ургандай бирдан қотиб қолди. Хоним бўлса суратни кўрсатиб «Ажойиб одам» дедилар. У йигит ҳам кўз ёшини артиб «ҳа, ажойиб одам!» деб жавоб берди.

Франц. Менга қара, Даниэль! Биласанки, мен сенга ҳамisha раҳмдилман, сени боқдим, қийинтирдим, кексалигингда бошпана бердим.

Даниэль. Худо хайрингизни берсин! Мен ҳам сизга сидқидил билан хизмат қилдим.

Франц. Мен ҳам худди шуни айтмоқчи эдим. Сен умрингда ҳеч бир вақт гапимни қайтарган эмассан, чунки менинг буйруқларимни бажариш фарз эканини яхши биласан.

Даниэль. Бир худонинг хоҳишига ҳамда виждонимга хилоф бўлмаса, жамики буйруғингизни сидқидил билан адо этгайман.

Франц. Ақмоқона гап! Уят-э! Шу ёшга кириб ҳам хотин-халажнинг чўпчагига ишониб юрибсанми! Қўй-э тентаклигингни. Мен сенинг хўжайинингман. Худо билан виждон асли бор бўлса, жазосини мана менга бераверсин.

Даниэль (*хайратда*). Ё тавба!

Франц. Қулга итоат фарз! Тушундингми? Буюраман, граф эртагаёқ тириклар рўйхатидан ўчирилиши керак!

Даниэль. Ё раббий, ўзинг сақла! Нима учун ахир?

Франц. Қулга итоат фарз! Бу иш сенга юклатилади.

Даниэль. Менга? Худоё марҳаматингдан бенасиб қилма! Мен чол нима гуноҳ қилдим ахир?

Франц. Сенинг билан ади-бади қилиб ўтиришга вақт йўқ, тақдиринг менинг қўлимда. Ер қаъридаги зиндонларимдан бирида очлигингдан ўз суякларингни гажиб, ташналик оловида ўз қонингни шимириб азоб чангалида ўлмоқчимасман, ёки... ёки кексалик ризқи-рўзингни еб осойишта фароғатда ётмоқчимисан?

Даниэль. Нима деярсиз, тақсир? Кексаликда қотил бўлгандан кейин осойишта фароғатингиз нимаси?

Франц. Саволимга жавоб бер!

Даниэль. Сочларимнинг оқи! Ё раббий!

Франц. Жавоб бер: «Ҳа»ми ё «Йўқ?»

Даниэль. Йўқ! О танграм, раҳм-шафқат қил!

Франц (*кетмоқчи бўлиб*). Яхши, сен яқин орада унинг раҳм-шафқатига муҳтож бўлиб қоласан.

Даниэль уни ушлаб қолади, оёрига тиз чўкади.

Даниэль. Раҳмингиз келсин, тақсир!

Франц. «Ҳа»ми ё «Йўқ?»

Даниэль. Соҳиб муҳтарам! Етмиш бирга кирдим, ахир, ота-онам ҳурматини ўрнига қўйдим, мен умримда ҳеч кимсани алдамаганман, ихлос билан дуо қилдим худо йўлида, ихлос билан бажо қилдим қирқ олти йил хизматингизни, бир оёгим гўрда ахир, сўнги кунларим... раҳмингиз келсин, раҳмингиз келсин! (*Титраб, унинг*

оёқларига ёпишади). Ўлганимда ахир кўнглим тасалли топсин, виждон азоби ўлим тўшагидаги сўнги ибодатимдан маҳрум этмасин! Раҳм қилинг, азизим, бебаҳо соҳибим, умрингизга барака берсин, етмиш яшар бечорадан шундай ишни талаб қилманг!

Франц. Сафсатагни қўй! «Ҳа»ми ё «Йўқ?»

Даниэль. То ўлгунча бажонидил хизматингизни қилай, сўнги қатра дармонимни сизга бағишлай, саҳар турай, кеч ётай, кечалари ухламай, эртаю кеч ибодатда исмингизни такрорлай...

Франц. Итоаткорлик ҳар қандай қурбондан афзал. Ҳукми ижро этаётган жаллоднинг раҳм-шафқат ҳақида ўйлаганини эшитганмисан?

Даниэль. Ахир, ахир... бир бегуноҳни...

Франц. Энди сенга ишларимдан берайми? Жаллод болтасининг ихтиёрини суриштирамайди. Кўриб турибсанки, мен жуда саховатлиман: сенинг бир оғиз буйруқ билан қилишинг керак бўлган иш учун мукофот ваъда қиляпман.

Даниэль. Христианлигимга содиқ қолиш умидим бор эди...

Франц. Гап қайтарма. Ўйлаб олишингга бир кун фурсат бераман. Астойдил ўйла. Бир томонинг — бахт кучоғи, бир томонинг — азоб чангали, танлаб ол. Эшитдингми? Ёки чексиз бахт-саодат, ёки чексиз азоб-мусибат! Қийноқ усулларин ўйлаб топишда мўъжизалар яратаман, билиб қўй.

Даниэль (анча ўйлагандан кейин). Хўп бўлади, эртага қиламан, эртага (кетади).

Франц. Хуш кўрдик, муҳтарам граф! Эртага кечаси энг сўнги сафарга жўнасангиз ажаб эмас!

ИККИНЧИ (УЧИНЧИ) САҲНА

Қасрда бошқа бир хона.

Бир томондан қароқчи Моор, иккинчи томондан Даниэль киради.

Моор (шошиб). Амалияхоним қайдалар?

Даниэль. Муҳтарам граф! Мен фақирга ижозат берсангиз, илтимосимни айтсам.

Моор. Қани, қани, нима илтимосинг бор?

Даниэль. Кичкина илтимос — лекин бутун ҳаёт-мамотим шунда: ижозат беринг — қўлингизни ўпай!

Моор. Йўқ, меҳрибон чол. (*Уни қучоқлайди.*) Чунки сен менга ота тенги одамсан.

Даниэль. Қўлингизни беринг, қўлингизни, ўтинаман.

Моор. Йўқ, йўқ!

Даниэль. Мен қўлингизни ўпишим керак. (*Унинг қўлини маҳкам ушлайди, тикилиб қарайди ва тиз чўкади.*) Азизим, Карл!

Моор (*сесканади, бироқ ўзини босиб олади*). Биродар, сенга нима бўлди? Гапинга тушунмадим.

Даниэль. Ўзингизни танитмоқчи эмассиз — жуда со! Лекин сиз барибир менинг азиз, бебаҳо хўжайинимсиз! Ё тангрим, чолни шундай қувончли кунларга еткиздинг... Мен эси паст бўлсам сизни шу вақтгача... Ё парвардигор! Ниҳоят қайтиб келибсиз, кекса граф бўлса ер тагида... Мен кўр эшакни қаранг-а (*пешонасини уриб*), шу пайтгача сизни танитай... Тавба, тавба, ким ўйлапти дейсиз! Шу кунлар келармикин деб йиғлаб худога ёлборганларим... Ё худо! Мана энди ўзи турибди, илгариги ўз хонасида.

Моор. Гапларингиз ғалати-я? Иситмангиз борми, нима бало? Ёки бирор комедиядаги ролингизни машқ қиляпсизми?

Даниэль. Яхши эмас! Кекса одамдан кулиш яхши эмас. Мана бу яра ўрни... болалигингизда йиқилган эдингиз, эсингиздами?

Моор (*уни қучоқлайди*). Ҳа, азизим Даниэль, энди сиздан яширишимнинг ҳожати йўқ. Мен ўша Карлман, ўша адашган Карл. Менинг Амалиямдан гапир!

Даниэль (*йиғлай бошлайди*). Мен бечора бу қувончли кунларга етарман деб ўйлаганмидим... Раҳматли граф ҳам бекорга ёш тўккан экан бояқиш! Мана энди оёқларимни беармон узатсам бўлади, севикли Карлим тирик, уни ўз кўзим билан кўрдим.

Моор. Мана буни ол, чол. (*Қўлларига оғир ҳамён тутқизади.*) Мен сени унутганим йўқ.

Даниэль. Йўге! Йўге! Бу жуда кўп-ку! Янглишаётганингиз йўқми?

Моор. Янглишаётганим йўқ, Даниэль.

Даниэль унинг оёқларига йиқилмоқчи бўлади.

Тур, ўрнингдан тур! Қани, менинг Амалиямдан гапир.

Даниэль. Худоё умрингиздан барака толинг. Амалиянгиз — оҳ, нима десам, у бунчалигини кўтара олмайди, қувончдан юраги ёрилиб ўлмаса!

Моор (шошиб). У мени эсидан чиқаргани йўқми?
Даниэль. Амалиями?! Нима деяпсиз ўзингиз? У сизни эсидан чиқарармиди?! Сиздан қора хат келганида шўрликнинг чеккан азобларини кўрсангиз эди! Уша қора хатни тарқатишни ҳозирги хўжайинимиз буюрган...

Моор. Нима-нима? Менинг укам-а?

Даниэль. Ҳа, укангиз, укангиз... Кейин бемалолроқ вақт топиб сизга ҳаммасини айтиб берарман. Укангиз уни менга тегасан деб қўярда-қўймай, худонинг берган куни этагига осилаверди. Қиз ҳам барака топгур уни роса бошлади. Қани тезроқ борай-чи, бояқишни бу қувончдан хабардор қилай. (Кетмоқчи бўлади.)

Моор. Тўхта, тўхта! У ҳеч нарсани билмаслиги керак! Ҳеч ким, укам ҳам ҳеч нарсани билмаслиги керак.

Даниэль. Укангизми? Худо сақласин, у ҳеч нарсани билмаслиги керак! Ҳеч нарсани! Лекин агар биздан олдин билиб олмаган бўлса. Менинг гапимга ишонинг, бу дунёда пасткаш одамлар, пасткаш иилар, пасткаш хўжайинлар бор, аммо мен хўжайинимнинг бутун хазинасини берсалар ҳам пасткаш хизматкор бўлишга рози эмасман. Соддадил кекса граф сизни ўлган деб ҳисоблаган эди.

Моор. Ҳм! Нима? Мингиллаяпсан, қаттиқроқ гапир.

Даниэль (яна ҳам секин). Албатта, бирданига тирилиб келишингиз... Укангиз раҳматли графнинг ягона ўғли бўлиб қолгандан кейин...

Моор. Менга қара, чол, аниқроқ гапирсанг-чи, гапларингда даҳшатли сир борга ўхшайди ё айтишдан қўрқяпсанми? Гапир!

Даниэль. Лекин мен қотиллик эвазига давлату фароғат топгандан кўра, очлик азобида ўз суякларимни ғажиганим минг марта афзал.

Шошиб чиқиб кетади.

Моор (даҳшатли жимликдан кейин, ғазаб билан). Алданибман! Алданибман! Дилим чақмоқ чаққан каби ёришиб кетди! Аблахнинг найрангларини энди тушундим! Аблахнинг найранглари! У туфайли қотил бўлдим, қароқчи бўлдим. У устимдан мағзава тўккан! Хатларимни йиртиб, отамга иволар тўқиган... Отам! Бечоранинг қалби тўла меҳру муҳаббат... Оҳ, мен ярамас, тентак! Отам қалби меҳр билан лиммо-лим эди... Унинг оёқларига тиз чўкиб, бир томчи ёш тўксам бас, (бошини деворга уриб) бахтиёр бўлишим мумкин эди-я... Қабиҳлик, қабиҳлик! Бутун ҳаётимнинг бахт-саодати аблахларча поймол қилинди. (Дарғазаб, у ёқ-бу ёққа юради.) Аблахнинг най-

ранглари туфайли қотил бўлдим, қароқчи бўлдим! Отам мендан хафа ҳам бўлган эмас. Мени лаънатлаш нияти кўнглига келган эмас. О маккор, пасткаш!

Роллер киради.

Роллер. Қаёқда қолдинг, атаман? Нима гап ўзи? Қарасам, бу ерда қолиб кетишдан ҳам тоймайдигансан.

Моор. Отларни эгарла! Кетдик! Кун ботгунча чегарадан ўтиб олиш керак.

Роллер. Ҳазиллашяпсанми?

Моор (*буйруқ оҳангида*). Бўл! Бўл! Бир нафас вақтни бекор ўтказма, ҳамма ишни йиғиштир ва ҳеч кимга билдирма.

Роллер чиқиб кетади.

Бу қасрдан тезроқ қочишим керак. Ҳазиллашмай қолишим бор, ахир ҳар ҳолда отамнинг ўғли. Иним! Иним! Сен туфайли мен дунёда энг бахтсиз одамман, мен сени ҳеч хафа қилган эмасдим, аммо сен қилган иш туғишганинг иши эмас. Ўз ёвузликларингнинг самарасини тати, мен фароғатингни бузмайман, аммо сен қилган иш туғишганинг иши эмас. Жиноятларингнинг зулмат қопласин, майли, уларни ўлим ҳам ошкор эта олмасин.

Роллер (*кириб*). Отлар эгарланди, йўлга чиқсак бўлади.

Моор. Шопилтиряпсан! Мунча тез? Наҳотки мен уни яна бир марта кўра олмайман?

Роллер. Бўлмаса, буюринг: сафарни тўхтатайлик. Ўзингиз шопил деб буюргангиз учун...

Моор. Яна бир марта! Энг сўнги видолашув! Мен бу фароғатнинг заҳарли шаробини тубигача сипқаришим керак, ана ўшанда... Сабр қил, Роллер, яна бир неча дақиқа сабр қил... Қасрдан чиқиб, ташқарида мени кутинглар... биз бу ердан тезда кетамиз!

УЧИНЧИ (ТҮРТИНЧИ) САҲНА

Боғда.

Амалия. «Амалия, йиғлаяпсанми?» Унинг бу сўзлари... қулоғимдан ҳали-ҳали кетмайди... Унинг овозини эшитганимда бутун борлиқ яшнаб кетгандай! Унинг овозини эшитганимда, қувончли муҳаббат баҳори худди яна гуркираб кетди. Худди ўша баҳор тонгидай булбуллар сайрайди, гуллар қулф урди, гул атрига мастона бўлиб

униг кўкрагига бош қўйдим. О қалбаки, хиёнаткор қалб!
Қасам сўзларини поймол қилиб, тасалли излайсан ўзинга!
Хиёнатга бошловчи сиймо, чиқ қўнглимдан, чиқ! О,
мениг ягона умидим, қасам сўзларимни бузмайман! Хон
хаёлотлар, чиқинг ақлимдан. Карл ҳукмрон бўлган қал-
бимда бошқа бир кимсага ўрин йўқ. Аммо нега қўнглим
бунча зўр бериб нотаниш графга интилар? Ё у севгилим-
нинг мангу йўлдошими? Ёки севгилимнинг мангу руҳи-
ми? Йўқ... мен ундан бекинишим керак... Йўқ, йўқ, кў-
зим сира кўрмасин!

Қароқчи Моор боғ эшигини очади.

(Амалия сесканиб тушади.) Бу нимаси? Эшик гир-
чиллади... (Карлни кўриб, сапчиб тушади.) Ушами?
Ҳа. Қайёққа? Нима? Турган жойимга миҳланиб қолдим,
югуриб кетолмаяпман.— Раббим, ҳимоянгдан бенасиб
қилма!— Йўқ, Карлимни тортиб ололмайсан! Икки ило-
ҳий зот сизмас қалбимга, мен оддий инсонман, оддий ин-
сонман! (Карлнинг суратини қўлига олади.) Сен мениг
севгилим, сен мениг Карлим, қалбимни ардоқла, қал-
бимни сақла, мана бу нотаниш одамдан!.. Сенга тикила-
ман, фақат сени дейман — қайрилиб боқмайман бу кел-
гиндига. (Жонсиз кўзлари билан портретга тикилиб, ун-
дан кўз олмасликка уриниб, жим ўтиради.)

Моор. Сиз шу ердасиз? Нега маъюссиз? Суратга
ёшингиз томишти.

Амалия унга жавоб бермайди.

Ким экан бу суратдаги бахтиёр йигит? У туфайли сулув
кўзда кумуш томчилар... Майлимикан шу суратга бир
киё боқсам? (Суратга кўз солмоқчи.)

Амалия. Йўқ... Ҳа... йўқ...

Моор (орқага тисарилиб). А-а! Лекин у муносибми
кўз ёшингизга?

Амалия. Оҳ, сиз уни билсангиз эди!

Моор. Билсам ҳасад қилган бўлардим.

Амалия. Сиз, таъзим қилардим, демоқчидирсиз.

Моор. А!

Амалия. У, шубҳасиз, қўнглингизга ёқиб қоларди...
Унинг юзлари ҳам, кўз қараши ҳам, ҳатто овози ҳам...
сизга ўхшарди...

Моор ерга тикилиб турибди.

Шу сиз турган жойда, мениг рўпарамда балки минг мар-
талаб тургандир...

Моор. У энди йўқми?

Амалия. Асов денгизларда сузар кемаси, Амалия муҳаббати мангу раҳнамо. Чексиз саҳроларда дарбадар бўлса, Амалия муҳаббати унинг йўлдоши, саҳро йўлларини гулистон қилар. Ендирса, куйдирса жануб қўши, шамол тунларида қахратон турса, Амалия муҳаббати унга малҳам бўлар, қалбига куч берар, белига қувват... Орамизни тўсган тоғлар, денгизлар, эллар, масофалар, тошқин дарёлар... аммо қалбларимиз, аммо қалбларимиз севги бўстонида учрашар... Гамгин кўринасиз, граф?

Моор. Севги ҳақидаги гўзал сўзларингиз менинг ҳам севгимни тирилтирдилар.

Амалия (*оқариб кетади*). Ҳа, сиз ҳали бошқани севадизми? Вой ўлай, нима деяпман...

Моор. У мени ўлди деб ўйлаган, лекин севгилисига ҳамон вафодор. Тирик эканимни эшитиб, бир умр ёлғизликни ихтиёр этган. Менинг азоб йўлларида дарбадар эканимни билади — унинг муҳаббати бу йўлларда узоқ кезиб менга етиб келмоқда. Унинг ҳам исми — Амалия.

Амалия. Амалиянгизга ҳасад қиламан.

Моор. У жуда бахтсиз қиз.

Амалия. У бахтли қиз — сизнинг севгингизга муюссар.

Моор. У бахтсиз қиз, чунки мени севади! Борди-ю, мен бир қотил бўлиб чиқсам-чи? Агар сизнинг севгингиз сизни ҳар ўпганида неча-неча одамларни ўлдирганини сўзласа... Йўқ, йўқ, менинг Амалиям жуда бахтсиз қиз.

Амалия (*хурсанд бўлиб ўрнидан туради*). Вой, мен қандай бахтли қизман! Менинг севган йигитим — олижаноб эзгу бир зот, пок кўнгилли, раҳмдил! Пашшага ҳам озор бермасди... Қон тўкишдай қора ният юрагига бегона.

Моор тезда тескари қараб олади, узоққа тикилиб қолади.

ТҲРТИНЧИ (БЕШИНЧИ) САҲНА

Яқин ўрмон. Тун. Уртада кўҳна қаср харобалари. Қароқчилар тўдаси ерда ётипти.

Швейцер. Қош қорайиб қолди, атаман ҳали ҳам йўқ.

Рацман. Соат саккизга қолмай қайтиб келаман деган эди.

Швейцер. Агар у бир балога йўлиққан бўлса, ҳамма ёққа ўт қўйиб юборамиз.

Шпигельберг (*Рацманни бир четга имлаб*). Рацман, бери кел, гап бор.

Шварц (*Гриммга*). Айғоқчилар юбормаймизми?

Гримм. Қўй, битта ўзи оламжаҳон ўлжа олиб келиб, ҳаммамизни шарманда қилмасин тағин.

Швейцер. Олиб келиб бўпти. Кетишда авзойи ўлжа оладиган одамга ўхшамасди. Бу ерга келаётганимизда айтган гапини эшитмадингми? «Бу ернинг даласидан биронта шолғомни бесўроқ олган киши — ўзидан кўрсин. Қалласини олмасам — Моор эмасман!» Бу гапни эсингда тут. Ўлжа-пўлжани хаёлингга келтира кўрма.

Рацман (*Шпигельбергга секин*). Нима демоқчисан? Аниқроқ гапирсанг-чи.

Шпигельберг. Секин! Эркинлик ҳақида гап сотамизу, қўшга қўшилган ҳўкиздай бўйнимизда қўш бўйинтириқ. Эркинлик шуми? Йўқ, менга бунақаси кетмайди.

Швейцер (*Гриммга*). Яна нима дейди бу каллаваранг?

Рацман (*Шпигельбергга секин*). Атаманни айтяпсанми?..

Шпигельберг. Секин дейман, секинроқ! Атаман дедингизми? Уни бизга ким атаман қилиб қўйипти? Асли мен атаман бўлишим керак, зўравонлик билан олди унвонни! У туфайли ҳаётимиз хавфу-хатарда, ҳар куни жонимиз қилнинг устида, ҳаммамиз ўшанинг эркисиз қулимиз! Ўлай агар, Рацман, бунақаси менга кетмайди! Биз ахир қул эмас, князь бўлишимиз ҳеч гап эмас-а!

Швейцер (*бошқаларга*). Нима дейди бу! Орқадан биронтаси қаттиқроқ аксирса жони ҳалқумига келиб, шаталоқ отиб қочади-ю, яна гапиради-я!

Шпигельберг (*Рацманга*). Мен анчадан бери ўйлаб юрибман, бу аҳволда кетсак бўлмайди. Рацман, менга қара, мен сени ҳамма вақт фаросатли, жасоратли йигит деб биламан... Рацман, мен ҳам сезиб турибман, унинг ажали етган эди... Рўпарангга эркинликнинг эшиги очиқ, қувонмаганингга ҳайронман! Ишорамни пайқгани фаросатинг етмаяптими?

Рацман. А иблис! Мени йўлдан урмоқчимисан!

Шпигельберг. Фаҳмладингми? Жуда соз! Менинг кетимдан юрабер. Мен унинг қаёққа қочганини пайқаб қолганман. Юр! Икки тўшпончадан қочиб қутулолмайди, кейин... гўдакларнинг қонини сўрсак ҳам хўжайинимиз йўқ. (*Уни етаклаб кетмоқчи бўлади.*)

Швейцер (*дарғазаб хонжарини суғуради*). Ҳа,

йиртқич! Богем ўрмонини эсимга солдинг! «Душман кел-
япти» деганда тишинг тишингга тегмай зир титраган сен
эмасмидинг? Уша вақтда қасам ичганман... Нафасингни
ўчир, мунофиқ қотил! (*Ханжар уради.*)

Қароқчилар (*саросимада*). Ҳей, ханжарни таш-
ла! Швейцер! Шпигельберг! Ажратсанглар-чи!

Швейцер (*ханжарни ташлайди*). Мана энди ти-
ришсанг тиришавер!

Гримм. Ҳай, оғайни, бу нима қилганинг? Атаман
газабга келади, ахир!

Швейцер. Жавобини ўзим бераман. Менга қара,
сен аблаҳ (*Рацманга*), сен унинг думи эдинг! Йўқол,
кўзимга кўринма... Шуфтерлени ҳам шу гап билан бо-
шини еди... Уни ҳозир, худди атаман айтгандай, Швей-
царияда осиб ўлдиришганмиш...

Ўқ овози.

Шварц (*сапчиб туриб*). Эшитдингларми? Тўппонча!

Яна ўқ овози.

Ана тагин! Атаман!

Гримм. Шошма! У бўлса — уч марта отади.

Яна ўқ овози.

Шварц. Ушанинг ўзи! От, Швейцер, жавоб қилай-
лик!

Ўқ узишади.

Моор билан Роллер киради.

Швейцер (*истиқболига чиқиб*). Салом, атаман!
Ҳизиққонлик билан бир иш қилиб қўйдим. (*Ўлик ёнига
бошлайди.*) Орамизни ажрим қилиб бер. У сени пастқам
жойда орқангдан отиб ўлдирмоқчи бўлди.

Қароқчилар (*ҳайратда*). Атаманни-я?

Моор (*ўйчан*). Ҳазон тўкиляпти... менинг ҳам ум-
рим ҳазон бўлди. Кўзимдан йўқотинг.

Шпигельбергинг жасадини олиб чиқиб кетишади.

Гримм. Буйруғингни бер, атаман, энди бизлар ни-
ма қилайлик?

Моор. Яқинда, яқинда ҳаммаси ҳал бўлади. Қани
менинг торимни беринг. У ерга бордиму ақлу ҳушим бо-
шимдан учди... Торимни беринглар деяпман... Асабимни
босай соз билан... ёлғиз қўйинглар!

Қароқчилар. Вақт ярим тундан оғди, атаман.

Моор. Торимни беринглар... Ярим тун дедингми?

Шварц. Ҳа, ярим тун. Уйқумиз келди. Қўрғошиндай оғир бошимиз. Уч кечаю-кундуз мижда қоқмадик.

Моор. Ётинлар... эртага йўлга чиқамиз.

Қароқчилар. Яхши тушлар кўринг, атаман.

Ерга чўзилиб уйдуга кетадилар. Чуқур жимлик. Моор торини олиб, чалади.

Моор. Мана бу бадбахтни жиндак босилса (*тўппончани юзига тақайди*), доною аҳмоқ, кўрқоғу ботир, софдилу муттаҳам — бари тешпа-тенг. Бу дунёдан у дунёга ўтмоқ учун бир зум кифоя! (*Тўппончани ўқлайди. Бирдан тўхтаб қолади.*) Наҳотки мен азоб тўла ҳаётимдан кўрқиб жон берсам! Наҳотки бу бахтсизликлар мени енгиб тантана қилса! Йўқ, йўқ, бардош бераман! Ҳаммасига бардош бераман! (*Тўппончани улоқтириб юборади.*) Азобларни, кулфатларни янчиб ўтаман! Ўз йўлимдан манзилимга етиб бораман!

Тун тобора қоронғилашади.

Герман. Тўхта-чи! Бойўғлининг машъум товуши... Ярим тунга бонг уряпти... Яхши, яхши... ёвузлик уйқуда... Бу чакалакзорда оёқ шарпамни сезадиган бир тирик жон йўқ. (*Кўҳна қаср эшигини тақиллатади.*) Эй, зиндоннинг заҳматкаши, минорага чиқ! Ризқингни келтирдим.

Моор (*секин чекинади*). Бу қанақаси?

Овоз (*минора ичидан*). Қим у тақиллатган? Бу сенмисан, Герман, қузғуним*?

Герман. Ҳа, Германман, сенинг қузғунинг. Панжарага тирмаш, овқатингни е.

Бойқуш товуши. Тунги улфатингни товуши маълум. Овқат тузукми?

Овоз. Жуда очикқанман. Ризқимни юборган худога шукур. Фарзандимдан хабар йўқми, қузғун?

Герман. Тўхта-чи... жим! Ниманинг шарпаси?.. Хурракка ўхшайди, эшитяпсанми?

Овоз. Қулофингга бир нарса чалиндими?

Герман. Бу қадим минорнинг ёриқларида шамол изғиб инграганида тишинг тишга тегмай титрайсан, тирноқларинг кўкариб кетади. Ана тагин... эшитяпсанми... Назаримда биров хуррак отгандай. Чамамда, чол, бунда... ёлғиз эмассан.

Овоз. Бирор шарпа сездингми?

Герман. Хайр, хайр! Вужудимни даҳшат чулғади!

Зиндонингга яна қайтиб туш. Халоскоринг қасрда, қасоскоринг келипти. Лаънатлаган ўрлинг келипти!

Моор (*дарғазаб унинг ёнига келади*). Тўхта!

Герман (*қичқириб юборади*). Оҳ, ҳалок бўлдим!

Моор. Тўхта деяпман!

Герман. Ҳалокат! Ҳалокат! Ҳамма нарса ошкор бўлди!

Моор. Тўхта! Гапир! Кимсан? Нима керак сенга бу ерда? Гапир!

Герман. Раҳм-шафқат қилинг, соҳиб-муҳтарам! Жонимни олишдан аввал икки оғиз гапимни эшитинг.

Моор (*найзасини суғуриб*). Қанақа гап?

Герман. Тўғри, сиз тақиқ қилган эдингиз, билиб қолсам жонингни оламан деган эдингиз... лекин мен илож тополмадим, чидамим етмади! Худо ҳаққи... ўз отангиз ахир... Унга жуда раҳмим келиб кетди... Ана энди мени ўлдирсангиз бўлади!

Моор. Бу ерда даҳшатли бир сир бор. Қани гапир! Мен ҳаммасини билишим керак!

Овоз (*зиндондан*). Ҳалокат! Ҳалокат! Гаплашаётган сенмисан, Герман? Ким билан гаплашаётгирсан?

Моор. Бу минор тубида яна биров бор... Нима гап ўзи? Ким? (*Минор ёнига югуриб келади*). Бу узлатга ҳукм этилган маҳбусми? Мен унинг кишанларини парчалаб ташлайман. Ҳой, овозингни чиқар! Эшик қаёқда?

Герман. Раҳм-шафқат қилинг, азизим! Шу ердан қайтинг... раҳмингиз келсин — четлаб ўтиб кетинг! (*Унинг йўлини тўсади.*)

Моор. Тўртга қулф! Нариги тур! Мен бу сирни билишим керак... Қароқчилик қуроғларим қани, менга биринчи бор бир иш кўрсатинг! (*Панжарали эшикнинг турмини бузиб очади.*)

Териси суягига ёпишиб кетган чол қоронғидан чиқиб келади.

Чол. Бу бечоранинг гуноҳидан ўтинг, раҳмингиз келсин!

Моор (*даҳшат ичида орқага тисарилиб*). Отамнинг товуши!

Кекса Моор. Шукур, марҳаматли тангрим! Еруғ дунёни яна бир кўрдим!

Моор. Кекса Моорнинг азиз арвоҳи! Ким безовта қилди қабрингда? Гапир! Гапир! Мен кўрқиб тилдан қоладиганлардан эмасман.

Кекса Моор. Мен арвоҳ эмасман. Бадашимга қўл

тегизиб кўр, мен тирик жонман, лекин нақадар шум, бахтсиз, аянч менинг ҳаётим!

Моор. Дафн этилган эмасмидинг сен?

Кекса Моор. Оилавий мақбарамизда менинг ўрнимга ит ўлиги дафн қилинган, мен бўлсам уч ойдан буён мана шу қоронғу зиндонда, бир қилча қуёш нурига, бир қултум илиқ ҳавога зор бўлиб, азоб-уқубатда ётибман. Бир тирик жон келиб хабар олмади, минор теппасида ўлаксахўр қузғунлар айланади, тунлари бойқушнинг машъум овози...

Моор. Е фалак! Ким қилди бу ишни?

Кекса Моор. Сен уни лаънатлама! Бу ишларни менинг ўғлим Франц қилди.

Моор. Франц? Франц? О чархи кажрафтор!

Кекса Моор. Агар инсон қалби бўлса кўксингда, оҳ, менинг нотаниш халоскорим, фарзанднинг ўз отасига қилган ёвузликлари ҳақидаги ҳикояга қулоқ сол. Мен бу ерда уч ой инградим, аччиқ дард-фигонимни биров эшитгани йўқ, фақат мана бу тош деворлардан акс-садо қайтиб, фарёдларим ўз қалбимни тиларди. Бинобарин, агар инсон зотидан бўлсанг, инсон қалби бўлса кўксингда...

Моор. Бу гапларга йиртқишлар ҳам ўз инидан чиқиб қочарди!

Кекса Моор. Ўғлим ўлганини эшитиб, мен ўшанда ҳушимдан кетдим. Ўлди деб ўйлашипти, кўз очсам тобутда ётибман. Кафандан қўлимни чиқариб, тобут қопқоғини тирнай бошладим. Очишди. Қоп-қора тун эди, кўз олдимда ўғлим Францни кўрдим. «Ҳа?!— деди у даҳшат билан ўшқариб,— мунча ҳам жонинг қаттиқ, ўласанми-йўқми?» Шунда тобут қопқоғи яна тарақ этиб ёпилди. Бу гапларнинг даҳшатидан мен яна ҳушимни йўқотдим. Яна ўзимга келганимда тобутни кўтариб кетишаётганини лайқадим. Ниҳоят қопқоғини яна очишди, қарасам мана бу зиндоннинг остонасида ётибман, тепамда ўғлим билан ҳалиги Карлнинг қоли ханжарини келтирган номаълум келгинди тикка туришти. Мен Францнинг оёғини ўпиб ёлбордим. Фарёд чекиб раҳм-шафқат тиладим, оҳ, отанинг аччиқ нолалари унинг юрагига таъсир қилмади. «Зиндонга улоқтир қилвираган суякларини, ёшини яшади — бас!» деб қичқирди. Мени тубсиз ер қаърига итариб юбордилар, эшикларни ўғлим Франц ўзи қулфлади.

Моор. Йўқ, менинг ақлимга сиғмайди!

Кекса Моор. Бу ёғига қулоқ сол. Неча кунлар, неча тунлар шу хилда ётдим, бир тирик жон шарпасини пайқаганим йўқ. Бу кимсасиз харобага асрлардан бери

инсон қадами етган эмас, чунки бунда кечалари аза қўшигин айтиб, кишанларин жаранглатиб арвоҳлар юрар эмиш... Ниҳоят зиндоннинг эшиги очилди; мана шу одам менга бир бурда нон билан сув олиб келди, очлик ўлимига маҳкум этилганимни айтди. Менга овқат берганлиги ошкор бўлса бу одамнинг боши кетади. Мана шундай қилиб, ҳаётим ўчар-ўчмас қўрдай узоқ вақт сақланиб турди, аммо зах, совуқ... чексиз алам, изтироб... қувватим соб бўлди... вужудим қуриди... Жопимни ол, ўлим бер деб, минг марта тангрига ёлбордим, йўқ ё ҳали жабру жафо поёнига етмаган. ёки мени ёруғ дунё қувончлари кутади. Тортган жабру жафоларим — қилмишимга яраша. Уғлим Карл! Менинг Карлим! Ахир унинг сочига бирорта ҳам оқ тушмаганди.

М о о р! Бас! Туринг, тўнгалар, муз қоялари, ҳисиз-туйғусиз ялқовлар! Тур дейман! Турасанми — йўқми? *(Ухлаб ётган қароқчилар тепасидан йўқ узади.)*

Қ а р о қ ч и л а р *(саросимада)*. Ҳой, нима гап? Нима бўлди?

М о о р. Наҳотки бу гаплар уйқунгизни қувмаган бўлса! Бу гапларга ўликлар гўридан тикка туради! Қаранг ахир! Қаранг! Бу дунёнинг қонунлари ўйинчоқ, табиатнинг энг қадимги бебош кучлари қутуриб галаён қўзғати, ўғил ўз отасини азоблаб ўлдирибди.

Қ а р о қ ч и л а р. Атаман нима деяпти?

М о о р. Йўқ... ўлдирса майли эди-я!.. Аста ёнган оловда қовурибди, минг азобу қийноқларда бағрини тилкалабди! Йўқ, йўқ, ҳали бу гаплар ҳам жуда инсоний! Бу ёвузлик қаршисида қонли жиноятлар шарманда, бундай ёвузликлар қонсираган жаллоднинг ҳам хаёлига келмайди. Уғил — ўз отасини... Қаранг, ахир... қаранг... У ҳушини йўқотди... Мана бу ер қаърида ўғил ўз отасини... зах-совуқ, очлик, ташналик... Оҳ, қаранг ахир, қаранг! Бу менинг ўз отам, сизга иқрор бўлай, бу менинг отам.

Қ а р о қ ч и л а р *(югуриб келиб, чолни қуршаб оладилар)*. Отанг? Сенинг ўз отанг?

Ш в е й ц е р *(эхтиром билан яқинлашиб, чолга тиз чўкади)*. Атаманимнинг муҳтарам отаси! Мен оёқларингга бош қўяман! Буюр, бу ханжарим сенинг хизматингга тайёр!

М о о р. Омонсиз таҳқир этилган, хўрланган отам, мен қасос оламан, қасос! Биродарлик риптасини мана бундай узиб ташладим. *(Устидаги кўйлагини йиртиб ташлайди.)* Мана фалак қаршисида ялонғоч кўксим — қардошлиқ қонининг ҳар бир қатрасига лаънат ўқийман!

Қулоқ солинг, ой, юлдузлар! Уша ёвузликнинг гувоҳи бўлган тун осмони, сен ҳам қулоқ сол! Қасамёд этаман, агар қасам сўзларимга хиёнат қилсам табиатнинг энг шафқатсиз кучлари мени ҳашаротдай янчиб ташласин, қасамёд этаманки, падаркушнинг мана шу тошга тўкилган қони қуёшда буғ бўлиб осмонга учмагунча кўзларимга ёруғ дунё қоронғи. *(Ўрнидан туради.)*

Қ а р о қ ч и л а р. Иблиснинг қилмишларини қара-я!.. Яна бизни шафқатсиз дейишади! Йўқ, оғайнилар! Биз ҳали бунчалик бўлганимизча йўқ.

М о о р. Ҳа! Ханжарларингиз зарбидан даҳшат билан инграб жон берганлар, ёнгин ямлаб ютган бегуноҳлар, мен қулатган минор тагида қолиб янчилганлар номи билан қасамёд қиламанким, эгнингиздаги қўйлақлар у ёвузнинг қонига бўялмагунча, қотиллик ва ўғрилик ҳақидаги фикр биронтамизнинг хаёлимизга келмайди. Улуғ тангримнинг қасоскор қуроли бўлиш бирор вақт тушингизга кирганми? Тақдиримизнинг чигал тугуни ечилди! Бугун, кўзга кўринмас бир куч бизнинг пасткаш ҳунаримизга эзгулик бағишлади! Сизга бундай юксак тақдир бахш этган, шиддатли илоҳий ҳукмнинг қасоскор ижрочилари бўлишга мушарраф қилган тангримга ибодат қилинг! Бошларингизни қуйи солинг! Тупроққа тиз чўкинг, ўрнингиздан турганингизда виждонингиз мусаффо бўлади!

Тиз чўкадилар.

Ш в е й ц е р. Буюр, атаман! Нима қилайлик?

М о о р. Тур ўрнингдан, Швейцер, мана бу оппоқ сочга қўлингни тегиз! *(Уни отасининг ёнига олиб келиб, чолнинг оппоқ сочини қўлига тутқизади.)* Ўрмондаги жангларда ҳолдан тойиб йиқилганимда богем отлигининг қиличи тепамда ялтиради; ўшанда сен етиб келиб унинг калласини чошиб ташладинг — эсингда борми, ўшанда мен сенга шоҳона мукофот ваъда қилгандим; шу ваъдамни ҳануз бажарганим йўқ...

Ш в е й ц е р. Тўғри, шундай ваъда берган эдинг; лекин майли, бир умрга қарздорлигингча қола бер.

М о о р. Йўқ, энди мен қарзимни узаман! Швейцер, ҳали ҳеч бир инсон зоти бундай шарафга муяссар бўлган эмас. Отам учун қасос ол.

Ш в е й ц е р *(туради)*. Буюк атаман! Сен туфайли биринчи бор ўз қадримга етдим! Буюр, қачон жонини олай, қандай, қаерда?

М о о р. Дам ғанимат, шошил! Энг муносиб шерикларингни танлаб олиб, тўғри граф қасрига югур! Ухлаб

ётган бўлса тўшагидан, кайф-сафо сураётган бўлса фароғат қучоғидан, ибодат қилаётган бўлса меҳробидан судраб олиб чиқ! Аммо қатъий буюраман — тирик олиб кел! Мен унинг гўштини тилка-тилка қилиб, оч қузғунларга ем қиламан, аммо биронтанг унга қўл тегизсанг, мендан шафқат кутманг. Уни тирик ва саломат ҳолда етказсанг сенга миллион мукофот; мен жонимни ўртага тикиб, сенга у миллионни бирорта қиролликнинг хазинасидан ўғирлаб бераман. Ундан кейин даладаги шабодадай эркин, озодсан. Тушундингми? Бор!

Швейцер. Бас, атаман... қўлингни бер: иккимиз ҳам ҳузурингда бўламиз ё бўлмаса биримизни ҳам кўролмайсан. Қасоскорлар, қани кетдик! Изимдан қолма!

Қароқчилар бир тўда бўлиб кетишади.

Моор. Қолганлар ўрмонга тарқалинг. Мен шу ерда бўламан.

Парда

БЕШИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Қатор хоналар. Қоронғу тун.

Даниэль (*қўлида фонарь ва тугун*). Хайр энди, жонажон, азиз хоналар... Марҳум граф тириклигида мен бу ерда кўп яхшилиқлар кўрдим, кўп қувончларни бошимдан кечирдим. Қора тупроқда жасади чириб кетган марҳум, хоки-покинг ҳурматига аччиқ-аччиқ йиғларман. Бу хоналар етим-есирларга бошпана эди, энди эса ўғлинг Франц уни қассобхонага айлантирди. Хайр, азиз хоналар, кекса Даниэль сизни ихлос билан, меҳр билан сугуриб-сидирар эди! Менга сизни ташлаб кетиш кўп қийин... бу ерда ҳамма нарса менинг сирдошим эди... Бу хонадонга яланг оёқ келган эдим, яна яланг оёқ кетаётирман, аммо номусимни бой берганим йўқ.

Кетмоқчи бўлганида Франц югуриб киради, эгнида халат.

Даниэль. Ё худо, ўзинг сақла! Хўжайин-ку! (*Фонарни ўчиради.*)

Франц. Хиёнат, хиёнат! Гўрлардан арвоҳлар чиқиб келмоқда... Ўлиқлар абадий уйқудан уйғониб: «Қотил! Қотил!» деб қичқирмоқдалар. Ким бор, ким қимирляпти?

Даниэль (*қўрқиб*). Улуғ танграм, паноҳинга ол! Бутун қасрни бошингизга кўтариб даҳшатли товуш билан қичқирган сизмисиз, соҳиби муҳтарам? Ухлаганлар сапчиб туришди...

Франц. Ухлаганлар дедингми? Ухлагани ким ижозат беришти? Бор, шамларни ёқ!

Даниэль кетади, бошқа бир хизматкор киради.

Бу аснода ҳеч ким мижжа қоқмасин! Эшитдингми! Ҳамма оёқ узра туриши керак, ҳамма қурол олсин қўлига. Милтиқларга ўқ жойлансин. Йўлакдан ўтиб кетишди, кўрдингми?

Хизматкор. Кимлар, соҳиби муҳтарам?

Франц. Кимлар дейди-я, эси паст! Бепарволик билан, бамайлихотир сўрайди тагин! Титраб эсим оғиб кетди-ю! Бу бўлса ким дейди! Эшшак! Ким бўлар эди? Арвоҳлар, аблаҳ! Тонг отай дедими?

Хизматкор. Ҳозиргина посбон икки қичқирди.

Франц. Нима? Нима бало, охиратга қадар тонг отмайдими!? Яқин орада шовқин-сурон эшитмадингми? Кимдир завқ билан қичқирди, отлиқлар чошиб ўтди, эшитмадингми? Кар... ихм, ҳалиги граф қани, демоқчимисан?

Хизматкор. Билолмадим, хўжайин.

Франц. Билолмадим дейсанми? Нима, сен ҳам фитначиларданмисан? Жонингни суғуриб оламан! Йўқол, безрайма, пасторни чақир!

Хизматкор. Соҳиби муҳтарам!

Франц. Нимага имиллайсан?

Хизматкор тез чиқиб кетади.

Наҳотки шу гадолар ҳам менга қарши фитнага бош қўшган бўлса? Осмон ҳам, дўзах ҳам — ҳаммаси менга қарши!

Даниэль (*чироқ кўтариб киради*). Соҳиби муҳтарам...

Франц. Йўқ, мен қалтираётганим йўқ! Жиндек туш кўрдим холос. Улиқлар уйғонгани йўқ! Ким айтади мени қалтираяпти деб? Юзим оқарган эмас! Яхшиман, соғман...

Даниэль. Улиқдай оқариб кетибсиз, товушингиз титроқ, даҳшатли... Қандга қўшиб икки томчи дори берайми?

Франц. Иситмам чиқиб кетяпти. Ҳа, ҳа, қандга то-

мизиб бер! Пастор ҳали-бери келмайди. Товушим титраб кетяпти. Қандга томизиб бер.

Даниэль. Қалитларни беринг, пастга тушиб, қанд олиб чиқай...

Франц. Йўқ, йўқ, йўқ! Кетма! Еки ўзим сен билан борай! Кўриб турибсан-ку, мен ёлғиз қололмайман! Елғиз қолсам ҳушимни йўқотиб қўяман. Қўй, қўй, борма. Дорисиз ҳам яхши бўлиб кетаман, ёнимдан кетма.

Даниэль. Сиз ростдан ҳам қаттиқ касал бўлибсиз.

Франц. Ҳа, ҳа, албатта, ҳамма гап шунда. Қасаллик мияни айвитиб, ақлга сиғмайдиган даҳшатли нарсалар кўзимга кўринапти... Туш... туш ҳеч гап эмас, тўғри-ми, Даниэль? Одам кўпроқ овқат еб қўйса ҳам ёмон туш кўради, шундай эмасми... Ҳозир ғалати туш кўрдим... (Ҳушсиз йиқилади.)

Даниэль. Ё парвардигор! Бу нима гап? Георг! Конрад! Бастиан! Мартин! Қаёқда қолдинглар ахир! (Францни силкийди.) Ё, авлиёлар, анбиёлар! Ҳали туҳматга қолсам-а! Худоё худовандо, банданга раҳм қил!

Франц (ҳушсиз). Йўқол, йўқол! Жирканч ўликлар, нега мени силкийсиз? Арвоҳлар гўридан тургани йўқ...

Даниэль. Оҳ, марҳаматли тангрим! Ақлдан озипти!

Франц (ҳолсиз ўрнидан қўзғалиб). Мен қаерда ётибман? Даниэлмисан? Мен нималарни гапирдим? Парво қилма! Нима гап айтган бўлсам ҳаммаси ёлғон! Берироқ кел, ўрнимдан турғизиб қўй! Мен... мен уйқудан қолганман, шунинг учун бошим айланяпти.

Даниэль. Иогани қаёқда қолиб кетди! Битта-ярим-тасини ёрдамга чақирай, докторга одам юборай.

Франц. Кетма! Кел, бирпас ёнимда ўтир... мана мундақ... сен тадбирли, меҳрибон одамсан... Йўқ, йўқ! Югур, ҳозироқ югур, пасторни бошлаб кел, дарров!

Даниэль (кегаётиб). Худойим ўзи паноҳида ас-расин сизни!

Хизматкор (шошиб кириб). Амалия қочибди! Граф бирдан ғойиб бўлиб қолди.

Даниэль чўчиброқ киради.

Даниэль. Соҳиби муҳтарам, бир тўда отлиқлар қасрга бостириб келмоқда, «Ўлим, ўлим!» деб қичқирмоқдалар. Бутун аҳоли туриб, кўчага ёпирилди.

Франц. Айт, барча қўнғироқлар чалинсин... Ҳамма бутхонага борсин... тиз чўкиб ибодат қилсин... Ҳамма маҳбуслар... чиқариб юборилсин... Фақирларга инъом улашаман... мен... югурсанг-чи... руҳонийни бу ёққа чақир...

гуноҳларимдан кечсин... ҳали ҳам шу ердამисан?.. Ҳлим!
кўряпсанми! Ҳлим! Кеч қоласан.

Швейцернинг гумбурлаган овози эшитилади.

Дуо қил! Ибодат қил!

Швейцер (*кўчада*). Дарвозасини буз! Ур! Бос! Ана
чироқ ёниқ турипти, ўша ерда бўлса керак.

Халойиқ (*саросимада*). Ҳғрилар! Қотиллар! Ярим
тунда ваҳимали шовқин кўтарган ким?

Швейцер (*ҳали ҳам кўчада*). Оғайнилар, ҳайданг
буларни! Ҳой халойиқ, бу иблис, хўжайинларингизни олиб
қочмоқчи... Шварц тўдаси қани? Қасрни қурша! Гримм...
Бошла, панжарадан ош!

Гримм. Машғалларни бу ёққа олиб келинглари!.. Ё
биз ичкарига кирамиз, ё у ташқарига чиқади! Ётоғига
ташла, тўшагига ўт қўй!

Даниэль. Ё худо! Қутқаринглари... Дод! Қасрга ўт
кетди!

Франц. Мана бу найзани қўлингга ол! Орқамга
шундай санчгинки, кўкрагимдан тешиб чиқсин, уларнинг
қўлида хўрланмасам бас.

Ёнғин кучаяди.

Даниэль. Худо сақласин! Мен ҳеч кимни жаннат-
га ҳам йўллаган эмасман... (*қочиб кетади.*)

Франц (*қимир этмай тикилиб қолади; анча жим-
ликдан кейин*). «Сендай дўзахилар у ёқда турсин» де-
моқчи эди. Дарҳақиқат! Ҳозирдан дўзахда ёнгандай бў-
лаётирман... (*Талвасада*) Оҳ, дўзах илонлари, бу сизнинг
вишиллашингиз эмасми? Улар бу ёққа келишяпти, эшик-
ларни бузишяпти... Нега бу найзани қўлимга ололмаям-
ман? Эшик бузилаётир... ана йиқилди... нажот йўқ! Ҳеч
бўлмаса сенинг раҳминг келсин, лаънати! (*Телпагидан
олгин шнурни узиб олиб, ўзини бўғади.*)

Ўз одамлари билан Швейцер киради.

Швейцер. Қаердасан, Фирибгар? Кўрдинглари,
тум-тарақай қочишганини? Наҳотки дўстлари шу қадар
кам бўлса? Бу ҳашарот ўзи қайққа бекинди экан?

Гримм (*мурдага қоқиниб*). Тўхта-чи! Йўлда ётган
нимади? Чироқ олиб кел-чи!

Шварц. Атаманнинг гапини унутманглари — ханжар-
лар қинида бўлсин. Мана, кучала еган мушукдай тири-
шиб ётипти.

Швейцер. Үликми? Үлик-ку! Менсиз ўлиптими-а? Елрон, мана мени айтган дейсизлар. Ҳозир сапчиб туришини томоша қиласизлар! *(Силкийди.)* Ҳей, тур! Тур дейман, отангни ўлдиргани хонаси келди!

Гримм. Овора бўласан. Үлик.

Швейцер *(нари кетиб)*. Ҳа, хонаси келди десам ҳам хурсанд бўлмаяпти, чиндан ўлибди. Боринглар, атаманимга хабар қилинглар: ўлибди. Мен эса энди унинг кўзига кўринолмайман. *(Ўз манглайига ўқ узади.)*

ИККИНЧИ САҲНА

Тўртинчи парданинг сўнги саҳнасидаги кўриниш.
Кекса Моор тош устида ўтирипти. Рўпарасида — қароқчи Моор... Қароқчилар ўрмонга тарқаб кетган.

Қароқчи Моор. У ҳамон келгани йўқ. *(Ханжар билан тошга уради, учқун сақрайди.)*

Кекса Моор. Афв этишим унга жазо бўлсин, муҳаббатим билан қасос оламан *(ийғлайди)*. Оҳ, ўғлим!

Қароқчи Моор. Унга раҳмингиз келиб йиғлапсизми? Мана минорнинг ёнида-я!

Кекса Моор. Шафқат қил! Шафқат! *(Азобда тўлғанади.)* Ҳозир, ҳозир шу топдаёқ ўғлимнинг тақдири ҳал этилади!

Қароқчи Моор *(қўрқиб)*. Қайси ўғлингизни айтасиз?

Кекса Моор. «Қайси ўғлинг» деганинг нимаси?

Қароқчи Моор. Йўқ, йўқ, ҳеч нима!

Кекса Моор. Мен шўрликни масхара қилгани келганмидинг?

Қароқчи Моор. Хиёнаткор виждон! Сиз менинг сўзларимга парво қилманг.

Кекса Моор. Ҳа, бир ўғлимга мен зулм ўтказдим, иккинчиси ўзимга зулм қилди. Оҳ, Карлим менинг! Карлим!

Қароқчи Моор *(жуда таъсирланиб)*. Тўнғич ўғлингизни шундай қаттиқ севармидингиз?

Кекса Моор. Тангрим гувоҳ! Кичик ўғлимнинг макр тузоғига тушиб қолдим. Бўлмаса дунёда энг бахтиёр ота мен эдим. Атрофимда шу қадар умидвор ўғилларим улғаймоқдайди. Аммо — не балоғиг кун эдиким, кенжамни шайтон алмаштириб кетди; мени илон авради — икки

ўғлимдан ҳам маҳрум бўлдим. (*Юзини қўллари билан бекитади.*)

Қароқчи Моор (*ундан узоқлашиб*). Мангу! Мангу! Маҳрумсиз!

Кекса Моор. Нотаниш бир одам қўлида жон бераман... Ортиқ менинг ўғилларим йўқ... Улганимда қатра ёш тўкувчи бир меҳрибоним йўқ...

Қароқчи Моор. Пешонамдан ўнгин, эзгу мўйсафид!

Кекса Моор (*ўнади.*) Отам қучоқлади дея фараз қил, мен ҳам ўғлимни ўпдим деб фараз қиламан. Наҳот сен ҳам кўзларинга ёш ололсанг?

Қароқчи Моор. Отамнинг қучоғидаман деб ўйлабман. Агар ҳозир уни олиб келишса... оҳ, нима қилиб қўйдим!

Ҳасратда бош эгиб, индамай юзларини бекитиб, Швейцернинг одамлари кириб келади.

Қароқчи Моор. Ё раббий!! (*Чўчиб орқага чекинади, бекинмоқчи бўлади. Одамлар унинг ёнидан ўтиб кетишади. Улардан юз ўгиради. Чуқур жимлик. Тўхтайдилар.*)

Гримм (*секин*). Атаман!

Қароқчи Моор жавоб бермай, яна чекинади.

Шварц. Севимли атаманимиз!

Қароқчи Моор ҳамон чекинади.

Гримм. Биз айбдор эмасмиз, атаман!

Қароқчи Моор (*унга боқмай*). Сиз кимсиз?

Гримм. Сен бизларни кўрмайсанми? Сенинг содиқ дўстларингмиз!

Қароқчи Моор. Содиқ бўлган бўлсангиз — шўрингиз қурсин!

Гримм. Садоқатли Швейцерингдан сўнги алвидони қабул эт... Энди мангу кўрмайсан уни... садоқатли хизматкорингни...

Қароқчи Моор (*титраб кетди*). Ҳали сиз Францни топмадингизми?

Шварц. Улигини топдик.

Қароқчи Моор (*хурсанд*). Қучоқлангиз мени, жон фарзандларим! Бундан кейин раҳм-шафқат шиоримиздир. Бунисидан ўтиб олдикми — ҳар балодан ўтиб кетамиз.

Яна бир тўда қароқчилар ва Амалия киради.

Қароқчилар. Ура! Ура! Ўлжа олдик, ажойиб ўлжа!

Амалия (*сочлари паршон*). Унинг овозини эшитиб ўликлар гўрида тикка турармиш... Мени тоғам тирик эмиш... мана шу ўрмонда. Қани у? Карл! Тоға! Оҳ! (*Чолнинг қучоғига отилади.*)

Кекса Моор. Амалия! Қизим! Амалия! (*Кўксига босади.*)

Қароқчи Моор. Унинг қиёфаси кўзларимга кўринапти...

Амалия (*чолнинг қучоғидан чиқиб, қароқчига отилади, ўзида йўқ қувонч билан қучоқлайди*). Тангрим уни менга қайтариб берди. О, фалакнинг ой юлдузлари! Тангрим уни менга қайтариб берди!..

Қароқчи Моор (*қизнинг қучоғидан чиқиб, қароқчиларга*). Сафарга! Иблис мени йўлдан урди!

Амалия. Севгилим, севгилим, ҳушинг жойида эмас. Севинчдан! Шундай бахтга дуч келсаму нега мен бу қадар нохушман?

Кекса Моор (*сўнги дармонини тўплаб*). Севгилим дедингми? Қизим! Қизим! Севгилим дедингми?

Амалия. Тобад уникиман. У ҳам мангу, мангу, мангу меники! Ё фалак, мени қутқаз, бу қадар қувончи, бу фароғатни кўтаролмасдан ўлиб кетмайин!

Қароқчи Моор. Юлиб олинг буни кўксимдан! Ўлдилинг буни! Ўлдилинг чолни! Мени! Ўзингизни! Ҳамани ўлдилинг! Бутун олам қирилиб кетсин! (*Қочмоқчи.*)

Амалия. Қаёққа, қаёққа? Ишқ-муҳаббат — абадийликдир. Ҳузур-ҳаловат битмас-туганмас, сен қочмоқчисан?

Қароқчи Моор. Йўқол, йўқол! Бу оламда энг бадбахт қизсан! Бу оламда энг бадбахт ота, ўзинг қара, ўзинг сўра, ўзинг тингла бунинг гапини! Қўйинг мени, бу ердан мангуга қочай!

Амалия. Ушланг мени, худо ҳаққи, ушланг — йиқиламан! Кўзларимга бутун олам қоронғу!.. У қочмоқчи!

Қароқчи Моор. Энди кеч! Энди бари беҳуда! Сенинг лаънатларинг, ота! Энди мендан ҳеч нарсани сўрама! Мен... мен... сенинг лаънатларинг... ноҳақ лаънатларинг. Мени бу жойларга ким бошлаб келди? (*Найзасини суғуриб, қароқчиларга ташланади.*) Ҳей, дўзакнинг устунлари, мени бу жойларга ким бошлаб келди? Ҳалок бўл, сен, Амалия! Ҳалок бўл, отам!.. Мен туфайли

учинчи бор жон беришинг бу! Қароқчилар, қотиллар — нажоткорларинг! Сенинг Карлинг — уларнинг атамани! Кекса Моор ўлади. Амалия тош ҳайкалдай қотиб қолади. Даҳшатли жимлик.

Қароқчи Моор (*чинорға бошини уради*). Ишқ-муҳаббат оғушида бўғиб ўлдирганларим... Тинч оромда ётганида санчиб ўлдирганларим... Ҳа-ҳа-ҳа! Тўлғоқ тутган хотинларнинг боши устида порох минорининг портлашини эшитяпсизми? Бешикдаги чақалоқни олов тили ямлаб кетди, кўряпсизми? Ана тўй, ана гулханлар, ана базм садолари, эшитдингизми? Оҳ, у ҳеч нарсани унутмайди, ҳаммасини бир-бирига боғлай билади. Муҳаббатнинг фароғати, менга яқин йўлама! Ишқ-муҳаббат мен учун — қийноқ! Бу жазо, интиқомдир!

Амалия. Бу — ҳақиқат! Улуғ тангрим, бу — ҳақиқатдир! Мен бегуноҳ нималар қилдим? Мен уни севар эдим!

Қароқчи Моор. Йўқ, бунга инсон бардош беролмайди! Мен ажал уруғини сочувчи минглаб ўқлар ҳуштагини эшитганда бир қадам орқага чекинган эмасман. Наҳот энди вужудимни қалтироқ босса! Қиз бола олдида-я? Йўқ, хотин зоти иродамни синдира олмас... Қон, қон талабман! Мен бу қизга бир зумгина маҳлиё бўлдим, қон шимирсам бари ўтиб кетади. (*Қочмоқчи.*)

Амалия (*унинг кўксига йиқилади*). Қотил! Иблис! Сендан жудо бўла олмайман, фариштам.

Қароқчи Моор (*ўзидан итариб четлагади*). Йўқол, фирибгар илон! Сен изтиробда ақлдан озаётган одамни масхара қилмоқдасан, аммо мен золим тақдирга қарши тикка олға бораман. Сен ёш тўкяпсанми? Оҳ, хиёнатчи, маккор юлдузлар! Йиғлагани ёлғон, кўз ёши ёлғон, мени деб йиғлайдиган инсон қолган эмас!

Амалия унинг кўксига йиқилади.

Аммо бунинг маънисини нима? У нега юзимга туфлама-япти? Амалия? Ёдингдан кўтарилдими? Кимга қучоқ очганингни билияпсанми? Амалия?

Амалия. Ягона севгилимсан, биз мангу биргамиз!

Қароқчи Моор (*чексиз қувонч билан юзлари ёришиб кетади*). У мени афв этмоқда, у мени ҳамон севади! Тонг нуридай мусафّفоман, у мени ҳамон севади! О, марҳаматли тангрим, кўзимга ёш олиб ибодат қилай! (*Тиз чўкади, юм-юм йиғлайди*). Кўнглимга оромбахш осойиш чўкди, дард кўтарилди, кўзларимга дўзах кўринмас! Қа-

ранг, олам нуғли қувонч ёшларини тўқмоқда. (*Қароқчиларга.*) Сиз ҳам йиғланг! Йиғланг, йиғланг! Ахир сиз бахтиёрсиз. Амалия, оҳ, Амалия! (*Лабига лабини босади, қиз унинг оғушида қотиб қолади.*)

Қароқчиларнинг бири (*дарғазаб, олдинга отилиб чиқиб*). Бас қил, хоин! Қиздан қўлингни торт, бўлмаса сенга шундай бир сўзни эслатайки, даҳшатдан қалтираб, тишингни тишинга қўёлмай қолсан! (*Қиз-йигитни бир-биридан қилич билан ажратишга уринади.*)

Кекса қароқчи. Богем ўрмонини эслагин! Эшит-япсанми? Нега имиллайсан? Богем ўрмонини эслагин ахир! Қасамнинг эсиндан чиқдим, хоин! Наҳот эски жароҳатлар ёдингдан чиқса! Сени деб бахтимизни, шаънимизни, ҳаётимизни ўртага қўйдик, кўкрагимиз билан ҳимоя қилдик, сенга тушган зарбаларга кўксимизни қалқон қилдик! Қўл кўтариб қаршимизда қасам ичган сен эмасмидинг, сизларни ҳеч қачон ташлаб кетмайман деб қасамёд қилганинг хотирингдами? Бадбахт! Мунофиқ! Қаёқдаги қиз боланинг кўз ёши деб бизни ташлаб кетмоқчисан?

Учинчи қароқчи. Шарманда, қасамхўр! Сенинг учун фидокорлик билан жон берган Роллернинг руҳи у дунёда гувоҳлик берганда бу қўрқоқлигиндан номусда қолади, у ҳозир гўрида тикка тургандир, кечалари сени азоблагани ёнинга келади.

Қароқчилар (*уст-бошларини йиртиб, шовқин соладилар*). Мана, бу ёққа қара! Бу яра ўринларини эсла-япсанми? Сен бизникисан! Юрак қонимиз эвазига сени қулдай сотиб олганмиз. Сен бизникисан, қани юр! Биз қурбон берганмиз, сен ҳам қурбон бер! Қароқчилар туфайли Амалияни ташлаб кетасан!

Қароқчи Моор (*қизнинг қўлини қўйиб*). Тамом! Мен ҳақиқат йўлини танлаб, севгимга, ўз отам ёнига қайтмоқчи эдим, аммо тангрим насиб қилмади (*совуқ-қонлик билан*). Кетдик, биродарлар!

Амалия (*уни қаттиқ ушлаб олади*). Тўхта, тўхта! Яна ташлаб кетяпсанми? Бир зарб, биргина зарб ур! Ханжаринг ол, раҳминг келсин!

Қароқчи Моор. Раҳм-шафқат йўқ, мен сени ўлдира олмайман!

Амалия (*унинг тиззаларини қучиб*). Оҳ, худо ҳаққи! Марҳаматли тангрим ҳаққи! Энди сендан муҳаббат тилаб ёлбораётганим йўқ, мен биламан, юлдузларимиз бир-биридан қочаётир... мен ўлим тилаяпман. Яна жудолик! Жудолик! Бу сўзда нақадар даҳшат борлигини би-

ласанми!? Мен бу даҳшатга бардош бера олмайман. Мен ўлим тилайман, ўлим! Қара, мана қўлларим титрамоқда! Ўзимга зарб ургани мажолим йўқ. Раҳм-шафқат қил... бу сенга осон, жуда осон, жуда осон, ахир сен қотилсан-ку. Ханжарингни қинидан суғур — менинг бахтим шунда.

Қароқчи Моор. Сен ёлғиз ўз бахтингни ўйла-япсанми? Йўқол! Мен хотин зотини ўлдиролмайман.

Амалия. Оҳ, ёвуз! Бахтлиларни қатл этасану ҳаётдан тўйганларнинг ёнидан бепарво ўтиб кетасан. (*Тиз чўкканча, қароқчилар томонга силжийди.*) Сиз, жаллодиннинг шогирдлари, сизнинг раҳмингиз келсин! Кўзларингиздаги қонсираган раҳмдиллик нишонаси мен бадбахтга тасалли бермоқда. Устодингиз — қуруқ, кўрқоқ, мақтанчоқ экан.

Қароқчи Моор. Ҳэй, заифа, нима деясан!

Қароқчилар тескари қарайдилар.

Амалия. Биронта ҳам дўстим йўқ! Булар орасида ҳам биронта меҳрибон топилмади. (*Туради.*) О, Дидона* ўлишнинг йўлини энди сен ўргат!

Чиқиб кетмоқчи.

Қароқчилардан бири уни нишонга олади.

Қароқчи Моор. Тўхта! Моорнинг маҳбуби фақат Моор қўлидан ўлиши керак.

Қизга ханжар уради.

Қароқчилар. Атаман! Атаман! Нима қиляпсан? Е ақлдан оздингми?

Қароқчи Моор (*ўликдан кўзини узмай*). Жон беряпти. Яна бир тўлганса — бас. Кўринглар? Сизларга яна нима керак? Сиз мен учун ўзингизнинг ҳаётингизни, сотқин ҳаётингизни, шармисор ва ифлос ҳаётингизни тиккан эдингиз, мен сизни деб пок фаришта жонини олдим. Қаранг, ана, кўринг! Энди розимисиз?

Гримм. Сен қарзингни ортиги билан тўладинг. Сен ўз шаънинг учун ҳеч ким қилолмайдиган ишни қилдинг. Энди юр биз билан.

Қароқчи Моор. Сенингча шундайми? Аблахлар ҳаёти учун бегуноҳ бир жонни қурбон қилиш адолатдан эмас-ку? Билиб қўйинг, ҳар бирингизни қонли михга осиб, қизиган омбир билан гўштингизни бурда-бурда қилиб юлиб ташланса, шу азобни саратонда қирқ кечаю, қирқ кундузга чўзса ҳам — мана шу қизнинг икки қатра ёшига

арзитайди. (*Аччиқ истеъзо билан.*) Яра излари! Богом ўрмонлари! Ҳа, албатта, буларнинг ҳаммасига хун тўлаш керак эди.

Ш в а р ц. Ўзингни бос, атаман! Юр биз билан, бу томоша сен учун эмас. Қани, бизни олға бошла!

Қ а р о қ ч и М о о р. Тўхта! Жўнаш олдидан бир оғиз гапим бор. Эшитинглар: мана шу дамдан бошлаб мен сизнинг атаманингиз эмасман. Истаган томонга кетаверинглар, энди сизнинг йўлингиз бошқа, меники — бошқа.

Қ а р о қ ч и л а р. А, қўрқоқ! Мағрур хаёлларинг қаёққа учди? Мана бу заифанинг бир оқ тортиши билан совун пуфагидай ёрилиб тамом бўлдимиз? Ханжарини олинг қўлидан, ўзини ўлдириб қутулмоқчи.

Қ а р о қ ч и М о о р. Одам ҳаёти билан ўйнашадиган ўша ҳакамларингга бориб айт: мен тантибозлик туфайли йўлга чиққан ўғри эмасман! Менинг мақсадим — қасос, менинг ҳунарим ҳам қасос!

Патерга орқасини ўгиради.

П а т е р. Демак, сен шафқату марҳаматдан воз кечяпсан? Ундай бўлса бас, сен билан гап тамом (*тўдага қараб*). Энди сиз эшитинг, адолатли ҳакамларнинг хоҳиши шундай: агар сиз ўлимга ҳукм этилган мана шу ёвузни қўл-оёғини боғлаб тутиб берсангиз, барча жинояту хиёнатларингиз афв этилажак, муқаддас ибодатхона сиз адашган бечораларни янги меҳру-оқибат билан она қучоғига қабул этажак, ҳар бирингиз учун рутбаи-аъмаллар эшиги очиқ (*яйраб илжайди*). Хўш, нима дейсиз? Қани тез бўлинг, қўл-оёғини боғланг — шу ондаёқ озод бўласиз!

Қ а р о қ ч и М о о р. Эшитяпсизларми? Эшитдингларми? Нимага қотиб қолдинглар? Нимага бош эгиб турипсиз? Сиз ҳозир асирсиз — сизга озодлик ваъда қилишяпти! Ахир сиз, худо ҳаққи, ўлимга ҳукм этилган одамларсиз, бу одам эса ҳаётингизни сақлаб қолишга сўз берапти, мақтанаётгани йўқ, қўлидан келади. Бу турмушингизда сизни ўлим кутади, борди-ю, қочиб қутулсангиз ҳам бир умр қувғиндасиз, бир умр шармисорсиз, бу ёқда эса сизга амал, обрў ваъда қилишяпти. Ҳаммангиз лаънату қаҳру ғазабларга дучор бўлган одамлар, ҳаммангиз дўзахи, тукингизга қадар жаҳаннамда ёнадиган одамлар бўлсангизу бу ёқда барча гуноҳларингиздан кечишга ваъда бериб туришган бўлса, хўш, яна нимани ўйлаб иккиланиб турипсиз? Наҳотки жаннат билан дўзахнинг қайси бири

афзал эканини ажратип шу қадар қийин бўлса! Ахир ёрдам беринг буларга, тақсир!

П а т е р (*четга*). Жинни бўлиб қолдими, нима бало!
(*Тўдага*.) Бу сизни тирик қўлга тушириш учун ишлатилаётган найранг деб хавотир олаётганингиз йўқми? Мана, ўзингиз ўқинг: афв этилганлигингиз ҳақида имзо чекилган фармон. (*Қоғозни Швейцерга беради*.) Ҳеч қандай шак-шубҳага ўрин йўқ.

Қ а р о қ ч и М о о р. Кўрдингизми, кўряпсизми? Яна нима керак сизларга? Подшоҳ ўз қўли билан имзо чекипти — бейихоя шафқат, мурувват! Мен ўзимни қонун ҳукмига топшираман.

Қ а р о қ ч и л а р. Кишанланг уни! Ақлдан озди.

Қ а р о қ ч и М о о р. Бу ерга келаётганимда бир камбағал мардикор билан гаплашиб қолдим, ўн битта боласи бор экан. Буюк қароқчини тирик ушлаб келтирган одамга минг луидор* мукофот ваъда қилган. Ўша камбағалга мадад бериш хонаси келди. (*Кетадилар*.)

Парда